

Az imádság, a lelki tevékenység és a munka egyensúlya a clunyei és a cisztercieknél
Prüfeningi Idung Dialogusában

Jelige: füzet

Lezárás dátuma: 2023. január 9.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	2
I. Bevezetés.....	3
II. Hangsúlyok és eltérések.....	5
1. Szerzetesi időbeosztás.....	5
2. Opus Dei.....	7
i. Laudes.....	10
ii. Prima.....	11
iii. Kompletórium.....	12
3. Ünnepek.....	13
4. Lectio Divina.....	16
5. Kétkezi munka.....	18
6. Pihenés.....	21
7. Mária és Márta szerepének értelmezése.....	22
8. A másik rendbe történő átlépés.....	24
9. A hangsúlyok külső megnyilvánulásai.....	25
i. Érzékeknek való kedvezés – látás.....	25
ii. Érzékeknek való kedvezés – hallás.....	27
iii. Érzékeknek való kedvezés – ízlelés.....	28
iv. Érzékeknek való kedvezés – szaglás.....	30
v. Érzékeknek való kedvezés – tapintás.....	31
III. Összegzés.....	32
Bibliográfia.....	33

I. Bevezetés

Dolgozatom témája az imádság és a munka egymáshoz való viszonya a clunyi és a ciszterci szerzeteseknél. Kiinduló forrásként Prüfeningi Idung Dialogusát használom.

A 12. század a clunyi reformirányzat és az új ciszterci reform közötti konfliktusok időszaka. Ez a vita sokszor különféle irodalmi művekben – például ironikus hangvételű pamfletekben – jelent meg, s első szakaszát zárja le az általam választott forrás, a Prüfeningi Idung által írt *Dialogus duorum monachorum*, vagyis a Két szerzetes közötti párbeszéd, amely 1155 körül keletkezett.¹ Ebben egy clunyi és egy ciszterci szerzetes beszélget, vitatkozik egymással a szerzetesi élet különböző kérdéseiről. Ez egy fiktív párbeszéd, amelyben a ciszterci főszerepet vállal és hosszú fejtegetésekbe bocsátkozik, a clunyi inkább csak hallgat és kérdéseket tesz fel, azonban a vita mégsem egyoldalú.² A ciszterci ugyanis meghallgatja clunyi társa érveit, viszont elutasítja ezeket.³ A szerző, Prüfeningi Idung mindkét irányzatot jól ismerte, hiszen a Clunyhez tartozó – német területen, a Regensburg mellett található – prüfeningi Szent Emmen kolostorban conversusként működött 10 évig.⁴ Prüfening nem állt közvetlen kapcsolatban Clunnyel, hanem a szintén clunyi szokásokat követő Hirsau reformközpont befolyása alatt állt.⁵ Német területeken itt hatott legerőteljesebben a clunyi szellemiség a Clunyben tapasztalatokat szerző, majd azokat Hirsauban megvalósító apátok által.⁶ Hirsau tehát nem kapcsolódott össze közvetlenül Clunnyel, de az életmódja clunyi volt.⁷ Idung „clunyi” alatt tehát elsősorban hirsauit, illetve annak befolyása alatt álló bencést ért. Érdeemes tekintetbe venni azt is, hogy a 12. században az összes ciszterci reform előtti bencést clunytinek tartották.⁸ A szakirodalom

¹ *Jeremiah F. O'Sullivan*: Introduction. In: *Idung of Prüfening: Cistercians and Cluniacs - the case for Cîteaux*. Kalamazoo 1977. 5.

Noreen Hunt: *Cluny under Saint Hugh*. London 1967. 17.

Sullivan, J.F.: Introduction i.m. 11.

Lékai Lajos: *Ciszterciek. Eszmény és valóság*. Bp. 1991. 36.

² *Felix Heinzer*: Hirsauer Buchkultur und ihre Ausstrahlung. In: *Geschichte und Buch. Festkolloquium aus Anlass des 65. Geburtstages von Herrn Bibliotheksdirektor Dr. Ulrich Sieber am 23. Oktober 2003*. (Reden und Aufsätze 69.) Hrsg. Ottmar Pertschi. Stuttgart 2005. 23.

Watkin Williams: A dialogue between a cluniac and a cistercian. *The Journal of Theological Studies* 31. (1930) 167—168.

³ *Dane R. Miller*: Sing a new song: the spirit of cistercian liturgical reform and the 1147 hymnal. Bp. 2017. 14—15.

⁴ *Dietrich Kurze*: Die Bedeutung der Arbeit im zisterziensischen Denken. In: *Die Zisterzienser. Ordensleben zwischen Ideal und Wirklichkeit*. Hrsg. Kaspar Elm. Bonn 1980—1982. 184.

Sullivan, J.F.: Introduction i.m. 6.

Williams, W.: A dialogue i.m. 165.

⁵ *Heinzer, F.*: Hirsauer Buchkultur i.m. 23.

⁶ *Hunt, N.*: *Cluny under* i.m. 128—129.

Uő: Cluniac monasticism in the Central Middle Ages. Hamden Conn 1971. 2.

⁷ *Uő*: *Cluny under* i.m. 6.

⁸ *Joachim Wollasch*: *Cluny - „Licht der Welt”: Aufstieg und Niedergang der klösterlichen Gemeinschaft*. Zürich 1996. 279—281.

ennek fényében felhívja a figyelmet arra, hogy a ténylegesen Clunyhez tartozó szerzeteseket el kell választanunk a clunyi szokásokat követőktől.⁹

Idung a prüfeningi működését követően lépett be 1154-ben vagy 1155-ben a ciszterci Aldersbach apátságába.¹⁰ Azáltal, hogy elhagyta eredeti clunyi kolostorát, és egy másik rendnél telepedett le, kortársai gyrovagusnak minősítették, akiknek csoportjához sokan elítélően viszonyultak.¹¹ A mű apologetikus iratnak is tekinthető, melyben megmagyarázza ennek a változtatásnak az okát és jogosságát. Mivel ennek írásakor már ciszterci szerzetes volt, természetesen ő ciszterci szerzetesként jelenik meg, ezt az oldalt képviseli.¹² Idung munkája az *Argumentum super quatuor questionibus* címen ismertté vált szöveg is, ezért sok helyen fedezhetők fel párhuzamok a két mű között.¹³

A középkor híres ciszterci munkáiban – főleg Clairvaux-i Szent Bernát műveiben, például az Apológiában – sokszor megjelenik a clunyeiek kritikája, továbbá az a gondolat, hogy a ciszterciek célja a Szent Benedek által írt Regulához való visszatérés, amitől a clunyeiek sok tekintetben eltértek, s egy sajátos szokásrendszert alakítottak ki.¹⁴ Ezzel szemben a ciszterciek a benedeki Regula egyedüli igaz követőinek tartották magukat.¹⁵ Éppen ezért dolgozatomban sokszor foglalkozom a bencés Regula rendelkezéseivel, hiszen maga Idung is sokszor hivatkozott rájuk. A Regulát törvényként fogta fel, amelynek fegyelméhez ragaszkodni kell, s feltétlenül betartani, hiszen magasabb rendűnek számít, mint a szokások.¹⁶ Művében azonban nem indokolja meg, miért a Regula az elsődleges, csak azt hangsúlyozza, hogy be kell tartani.¹⁷ Mint a 12. századi reneszánsz részese, ez a hozzáállás alapos római és kánonjogi műveltségéből fakadhat.¹⁸ Ő regensburgi iskolamesterként is működött 1133 és 1142 között, s ennek során elmélyedt a patrisztikában.¹⁹ Mivel később az előző kolostorától messze került, a mű írásakor nem volt nála a könyvtára, azonban nagy műveltsége révén számos egyházatya munkáját jól ismerte. A *Dialogus*ban sokszor emlékezetből idéz ezekből.²⁰ Ez a hozzáállás szintén felfogható

⁹ C[onrad] Rudolph: The scholarship on Bernard of Clairvaux's Apologia. H.n. 1989. 91.

¹⁰ Giles Constable: The Abbey of Cluny: A Collection of Essays to Mark the Eleven-Hundredth Anniversary of Its Foundation. Münster 2010. 342.

Kurze, D.: Die Bedeutung der Arbeit i.m. 184.

¹¹ Sullivan, J.F.: Introduction i.m. 10.

¹² Williams, W.: A dialouge i.m. 165.

¹³ Robert Burchard Constantijn Huygens: Zu Idung von Prüfening und seinen Schriften »Argumentum super quatuor questionibus« und »Dialogus duorum monachorum«. Köln 1971. 545–546.

¹⁴ Sullivan, J.F.: Introduction i.m. 11–12.

¹⁵ Sir Richard William Southern: A nyugati társadalom és az egyház a középkorban. Bp. 1987. 307.

¹⁶ Sullivan, J.F.: Introduction i.m. 11–12.

¹⁷ Miller, D. R.: Sing a new song i.m. 15.

¹⁸ Sullivan, J.F.: Introduction i.m. 11–14.

¹⁹ Heinzer, F.: Hirsauer Buchkultur i.m. 23.

²⁰ Sullivan, J.F.: Introduction i.m. 7–9.

a Szent Benedek szelleméhez való visszatérésként, hiszen Szent Benedekre nagy hatást gyakoroltak az egyházatyák, főleg Nagy Szent Vazul, Szent Ágoston és Cassianus – Szent Ágostonnak főleg a munkával kapcsolatos nézetei, például a munkafelosztás aszimmetrikus természetével kapcsolatban. Idung mellett más ciszterciek gyakran hivatkoztak Cassianusra és Szent Pál leveleire, azonban Szent Ágostonra már kevésbé, ez kifejezetten Idung érdeklődésének sajátja.²¹ A szakirodalom felhívja a figyelmet arra, hogy Idung hajlamos a szélsőséges álláspontok megfogalmazására és az általánosításra. Ez a Szent Bernát utáni generációra jellemző, amelybe Idung is beletartozott.²²

Érdekes ezek után megvizsgálni azt a kérdést, hogy miért a dialógusformát választotta Idung az általa tárgyalt kérdések megvitatására. A párbeszédnek fontos szerepet játszottak a középkorban. Többféle fajtájuk létezett, például tanító jellegű, iskolai dialógusok, alkímiai és szerzetesi tandialógusok, erkölcsi tandialógusok, filozofikus párbeszéd.²³ A didaktikus jellegű művekben pedig a dialógus általánosnak tekinthető. Sokszor az a formája jelent meg, melyben a szerzetes tanította a novíciust.²⁴ A kereszténységen belül zajló vitákat is előszeretettel folytatták le párbeszédeken keresztül, s ez az, amit Idung művében is láthatunk.²⁵

II. Hangsúlyok és eltérések

1. Szerzetesi időbeosztás

Ebben a fejezetben most nem emelek ki külön részt Idung művéből, azonban a továbbiakban rámutatok arra, hogy a *Dialogus* több helyen az időbeosztás kérdésével foglalkozik. Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a középkori ember időfelfogása eltért a maiétól.²⁶ A szakrális időképzet, vagyis az „egyház ideje” kiemelt szerepet játszott, hiszen a középkorban az egyház irányította a társadalmi időt, az idő szabályozását.²⁷ A szerzetesi élet középpontjában – mind a clunyei, mind a cisztercieknél – az imádság állt, eköré szerveződtek az egyéb

²¹ *Jeremy Kidwell: Labour in St. Augustine. In: Oxford Guide to the Historical Reception of Augustine. Ed. K[arla] Pollmann. Oxford 2013. 780.*

²² *Rudolph, C.: The scholarship i.m. 91.*

²³ *Carmen Cardelle de Hartmann: Lateinische Dialoge 1200–1400. Literaturhistorische Studie und Repertorium. (Mittelalters Studien und Texte 37.) Leiden–Boston 2007. 58–59. Uo. 77–79.*

Uo. 95.

Uo. 210.

²⁴ *Almuth Seebom: The Crucified Monk. Journal of the Warburg and Courtauld Institutes 59. (1996) 69.*

²⁵ *Hartmann, C. C.: Lateinische Dialoge i.m. 130.*

²⁶ *Jacques Le Goff: Merchant's Time and Church's Time in the Middle Ages. In: Time, work and culture in the middle ages. Chicago 1980. 29–42.*

²⁷ *Csupor István: Az idő mérése és mérhetetlensége. In: A megfoghatatlan idő. (Tabula könyvek 2.) Szerk. Fejős Zoltán. Bp. 2000. 32.*

teendőik. A napi szerzetesi foglalatosságokat három fő csoportra lehet felosztani: opus Dei, lectio Divina és kétkézi munka. A benedeki Regula hét nappali és egy éjszakai imaórát határozott meg. A nappali imaórák a következők: laudes, vagyis reggeli dicséret, prima, tercia, szexta, nóna, vesperás és kompletórium. Ezeknek ebben a sorrendben kellett következniük egymás után, időtartamukat azonban a Regula nem szabályozza részletesen.²⁸ A liturgiai imarend fontos szerepet játszott az időmérésben is.²⁹

Sor került naponta egy káptalagyűlésre, melynek kettős célját a lelki irányítás és a kormányzati döntések képezték.³⁰ Ez szinte egy liturgikus ceremóniává vált. Az adott napra eső ünnep kihirdetésével kezdődött, utána a mártírológia olvasása következett, majd egy fejezet a Regulából, ezt követően az apát prédikációja, utána a hibák megvallása jött. Tehát a közösség ügyeinek megbeszélésére is lehetőség nyílt. A találkozó része volt a zsoltárecsklés is, főleg évforduló vagy gyászszertartás esetén.³¹ Gyűlést reggel és este is tartottak. Az alkalmak fontosságához az is hozzájárult, hogy ekkor osztották ki a feladatokat, illetve hirdetések hangzottak el, szükség esetén büntetéseket róttak ki. A gyűlés végén megemlékeztek az elhunyt tagokról, és a De profundist recitálták. Vasárnap mindez kiegészült a rendi statútumokból és más iratokból történő felolvasással. Ezeken az eseményeken a cisztercieknél a novíciusok nem vehettek részt, csak nagybőjt első vasárnapjától kezdve.³² A monasztikus nap teendőinek elvégzésére napkelte és napnyugta között kellett sort keríteni. Így nyáron a munkára, télen a pihenésre jutott több idő. Nyáron a szerzetesek csak hat órát aludtak éjjelente – azonban sziesztát is tartottak nap közben – míg télen nyolc órát.³³ A téli félévben az ébredés időpontja a két rendnél nagyjából azonos volt, éjjel egy óra körül.³⁴ Azzal kapcsolatban viszont nem létezett hivatalos szabályozás, hogy Európa más-más részein eltérő a nappal hossza.³⁵ A monostor méretétől és a közösségtől is függött az időbeosztás.³⁶

A további fejezetekben a szerzetesi élet fő területeinek tárgyalására keríttek sort külön-külön.

²⁸ Szent Benedek regulája. In: Népök nagy nevelője. Szerk. Szennay András. Bp. 1981. 16. fejezet

²⁹ Csupor I.: Az idő i.m. 33.

³⁰ Lékai L.: Ciszterciek i.m. 347.

³¹ Hunt, N.: Cluny under i.m. 100.

³² Emilia Jamroziak: The Cistercian order in medieval Europe, 1090—1500. New York 2013. 62—63.

³³ Lékai L.: Ciszterciek i.m. 345—346.

³⁴ Jamroziak, E.: The Cistercian order i.m. 62.

Wollasch, J.: Cluny - „Licht der Welt” i.m. 257.

³⁵ Jamroziak, E.: The Cistercian order i.m. 62.

³⁶ Hunt, N.: Cluny under i.m. 104.

2. Opus Dei

Clunyi: „Ha jól értem, Szent Ágoston – azon hasonlattal, amely a képzett kézművesnek a munka iránti vágyáról szól – arra biztat minket, hogy énekeljünk az oratóriumon kívül is, kézimunka végzése közben, imádkozzuk el azon imákat, amelyeket hozzáadtunk a kánoni órákhoz az oratóriumban, vagyis a precest, a suffragest, zsoltárokat, hosszú litániákat és Szűz Mária zsolozsmáját. [...] Ebben testesül meg közösségünk szent vallásosságának és vallásos szentségének a tökéletességhez közeli állapota.”³⁷

Idung clunyi vitapartnere büszkén idézi fel, hogy náluk a kánoni órákhoz még hozzáadták a precest, a suffragest, zsoltárokat, hosszú litániákat és Szűz Mária zsolozsmáját.³⁸ Véleménye szerint ez az imádság megfelelő és alázatos módja, amely elnyeri Isten tetszését, és amelyet a kétkezi munka végzése lehetetlenné tenne. Úgy gondolja, hogy ebben az alázatos viselkedésben testesül meg rendjük vallásos életszentsége és a tökéletességet megközelítő állapota. Idung viszont újra és újra arra hivatkozik, hogy mindez ellentétben áll a Regulával.³⁹

A szerzetesi élet magját az opus Dei képezte. A kánoni imaórák során a szerzetesek zsoltárokat, himnuszokat énekeltek.⁴⁰ A Szent Benedek neve alatt fennmaradt Regula részletesen szabályozta, mikor melyik zsoltárt kell elmondani, s minden héten kötelezővé tette mind a 150 zsoltár elmondását.⁴¹

A clunyei és ciszterciek vitájának egyik meghatározó pontja a munka és az imádság egyensúlyának megítélése. A clunyeiknél ugyanis az opus Dei került egyre inkább túlsúlyba, ami Aniane-i Szent Benedek hatásának köszönhető. Ő magasztalta fel az opus Deit, mint a szerzetes egyetlen méltó tevékenységét. Ennek megfelelően a clunyi szerzetesek napirendjének túlnyomó részét töltötte ki ez a lelki tevékenység. Hosszan tartották a kánoni órákat, s ezekhez

³⁷ *Idung of Prüfening*: Dialogus duorum monachorum. In: Cistercians and Cluniacs - the case for Cîteaux. Ed. Jeremiah F. O'Sullivan. Kalamazoo 1977. II.7.—Megjegyzés: az Idung művéből vett idézeteket saját fordításomban közlöm.

Cluniacensis: „Per illam adductam de opificibus similitudinem, sicut ego intelligo, sanctus Augustinus hortatur nos, illa quae regularibus horis in oratorio adiungimus, scilicet preces, suffragia, psalmos et illam longam nostram letaniam et cursum sanctae Mariae, operando manibus extra oratorium decantare. [...] In qua arbitramur devotae religionis et religiosae devotionis nostrae fere summam consistere.”

Idung of Prüfening: Dialogus duorum monachorum. In: Le Moine Idung et ses deux ouvrages. Éd. Robert Burchard Constantijn Huygens. Spoleto 1980.II.7. —A latin részletek a továbbiakban is ebből a kiadásból kerülnek idézésre. A szöveghelyek megegyeznek az angol szövegkiadásból fordítottakkal.

³⁸ A preces röpimát jelentett, párja a hosszabb oratio.—Jeremiah F. O'Sullivan: Notes. In: *Idung of Prüfening*: Cistercians and Cluniacs - the case for Cîteaux. Kalamazoo 1977. 201. n. 7.

A suffrages a szentek himnuszának és imájának recitálása a reggeli dicsőítést és a vesperást követően.—Uo. 201. n. 8.

³⁹ *Idung, P.*: Dialogus i.m. II.7.

⁴⁰ *Jamroziak, E.*: The Cistercian order i.m. 62.

⁴¹ Szent Benedek i.m. 8—18. fejezet

egyre több függelékkel tettek hozzá, például a kánoni zsolozsmák előkészítéseként az ún. trina oratiót, ami három részből állt: az élőkért, a holtakért és a különleges szándékokra vonatkozó imádságokból. A kánoni zsolozsmák közötti időt pedig szintén zsolozsmák töltötték ki: a halottakért, a Szent Kereszt, a Szentháromság, a Szentlélek, a Megtestesülés, a Szent Angyalok, s Mária tiszteletére.⁴² Minden kánoni óra után négy rövid zsoltárt mondtak el. A hét bűnbánó zsoltárt, illetve az első vagy utolsó harminc zsoltárt recitálhatták egy különleges szándékért vagy egy bűnbánó gyakorlatként. A clunyieknél nagybőjtben két zsoltárt mondtak el minden kánoni óra után. Az éjjeli szolgálat előtt szokás volt elmondani a tizenöt lépcsőzsoltárt ötös csoportokban, mindegyik csoportot egy vers és egy rövid ima követte: az első csoport a közösségért és a hívő elhunytakért, a második személyes szándékokra, a harmadik királyokért, például III. Henrik császárért és később VI. Alfonz kasztíliai királyért, hercegekért, rokonokért, barátokért.⁴³ Más alkalommal a hét bűnbánati zsoltárt mondták el, valamint a Miatyánkot figyelmesen, lassan. A liturgiához hozzátettek körmeneteket a szolgálatok ideje alatt és ezek között, továbbá litániákat és más ceremóniákat. Mindezek már régóta ismert monasztikus szokások voltak. A szentmisének sokkal prominensebb helye volt, mint ahogyan a Regulában megjelent ez.⁴⁴ A hagyományos konventmise vagy más néven nagy, ünnepélyes mise, azaz missa major vasárnap és ünnepnapokon a tertia után jött, hétköznapiakon szexta után, az ünnepek előestéjén, kántorbőjtben, nagybőjtben és más bőjti napokon csak nóna után – lehetőleg késő délután vagy kora este.⁴⁵ Emellé egy másodikat is beiktattak, az ún. missa matutinalist, azaz a reggeli vagy káptalanmisét, amelyet hosszú stációs és litániás körmenetek előztek meg.⁴⁶ A szerzetespapok számának növekedése vezetett a privátmisék megjelenéséhez, melyek nagyon egyszerűek voltak, s a hivatalos szolgálat egy része alól is felmentést adhattak, mint ahogy a nagymisé is helyettesíthették.⁴⁷ A szentmisék bemutatása sajátos stílusban történt. A római stílushoz hasonlított a clunyi stílus, azaz a 7–8. században kialakított „ordo

⁴² Lékai L.: Ciszterciek i.m. 240.

⁴³ Hunt, N.: Cluny under i.m. 100.
Uo. 113–114.

⁴⁴ Uo. 100.

⁴⁵ Lékai L.: Ciszterciek i.m. 240.
Hunt, N.: Cluny under i.m. 100.
Uo. 210.

⁴⁶ Lékai L.: Ciszterciek i.m. 240.
Hunt, N.: Cluny under i.m. 100.
Lékai L.: Ciszterciek i.m. 240.

⁴⁷ Hunt, N.: Cluny under i.m. 100.
Uo. 210.
Uo. 118–121.

romanus primus”, vagy más néven római-francia rítus, amelyben gallikán és keleti hatás is megjelent. A korai ciszterciek ugyanezt a szentmise-rítust használták.⁴⁸

A clunyiiak számára különösen fontos volt az elhunytakért végzett imádság és a lelkek megmentése a kárhozattól.⁴⁹ Ehhez kapcsolódott a halotti szolgálat, amely tartalmazott vigiliákat (három vagy kilenc zsoltár és ugyanennyi olvasmány), laudes (öt zsoltár), és vesperás (öt zsoltár) a hozzájuk illő bibliai versekkel.⁵⁰ Még az utazásra való készülődés és a borotválás idejére is előírtak zsoltárokat. Minél inkább növekedett az imák mennyisége, annál inkább az ünnepélyesség is. Egyéni imák szintén léteztek. Odó a kevesebb ünnepélyesség pártján állt, a magánimákat preferálta.⁵¹ Az ő apátsága idején naponta 138 zsoltárt mondtak el, azonban a későbbiekben már naponta 210 alkalommal mondtak zsoltárokat.⁵² Egyes monostorokban a hosszúra nyúlt zsolozsmák zavartalan elvégzése érdekében bevezették a laus perennist, vagyis a szerzeteseket három csoportra osztották fel. Mindegyik más-más részét imádkozta a liturgiának annak érdekében, hogy teljesítsék a napi kötelezettségeket.⁵³ Mindez hozzájárult ahhoz, hogy Clunyre sokan mint a legszentebb helyre, azaz „locus sanctissimusra” tekintsenek.⁵⁴ Ennek következményeként viszont általános kifáradás és elégedetlenség alakult ki a clunyiiak körében, vagyis taedium prolixitatis.⁵⁵ A ciszterciek minden héten elénekelték mind a 150 zsoltárt, s kívülről tudták ezeket, viszont ők csak a Regulában előírt zsolozsmákat mondták el, amelyekhez 1130 körül fűzték hozzá a halotti zsolozsmát is.⁵⁶ Elhagyták az apostoli hitvallást a kánoni órák előtt, ami csak a vasárnapi liturgiában szerepelt. Mindez azonban nem jelentette azt, hogy a ciszterciek nem tartották volna fontosnak a liturgiát. Ellenkezőleg, annak megtisztításán dolgoztak – nagy alaposságra törekedve.⁵⁷

A továbbiakban kiemelek a hét kánoni órából hármat, így a laudesről, a primáról és a kompletóriumról lesz szó.

⁴⁸ Uo. 109—113.

⁴⁹ Kristina Krüger: Szerzetesrendek, kolostorok. A keresztény művészet és kultúra 2000 éve. Bp. 2008. 79—80.

⁵⁰ Hunt, N.: Cluny under i.m. 99.

⁵¹ Uő: Cluniac monasticism i.m. 45—46.

⁵² Wollasch, J.: Cluny - „Licht der Welt” i.m. 257.

⁵³ Lékai L.: Ciszterciek i.m. 240.

⁵⁴ Jennifer Harris: Building Heaven on Earth: Cluny as locus sanctissimus in the Eleventh Century. In: From dead of night to end of day. The medieval customs of Cluny. Ed. Susan Boynton — Isabelle Cochelin. Turnhout 2005. 131—132.

⁵⁵ Lékai L.: Ciszterciek i.m. 241.

⁵⁶ Jamroziak, E.: The Cistercian order i.m. 62.

⁵⁷ Lékai L.: Ciszterciek i.m. 241—242.

i. Laudes

Ciszterci: „Valójában nálatok nincsen reggeli dicséret, mert egész évben nem reggel tartjátok ezt, hanem éjjel, és így reggel, amikor Krisztus feltámadt, mehettek aludni; ez tehát nálatok nem reggeli, hanem éjjeli dicséret.”⁵⁸

A kánoni órák közül a laudes – vagyis a reggeli dicséret – az egyik, amelyiket Idung kiemel, és időpontját helyteleníti, helyes időpontjának ugyanis a hajnalt tartja.⁵⁹ Azt veti a clunyi szerzetes szemére, hogy éjjel éneklik a laudest, így reggel mehettek aludni. Ez azért nem helyénvaló szerinte, mert Krisztus reggel támadt fel, tehát reggel kellene ünnepelni a laudest is.⁶⁰ Ezzel méltó módon kifejeznék a tiszteletüket Jézus feltámadása iránt.⁶¹ A reggeli dicséret másik nevével – *matutinae* – kapcsolatban megjegyzi, hogy Priscianus megállapítása szerint az a *mane*, azaz 'reggel' jelentésű szóból származik, tehát ebből is látszik, hogy valójában reggel kellene ünnepelni.⁶² Azt láthatjuk, hogy ennél a témánál ismét a Regulához való hűség kap fontos szerepet, hiszen ez azt tartalmazza, hogy napfelkeltekor szükséges elvégezni a reggeli dicséretet. Szent Benedek azt is előírta, hogy a laudes a vigília befejezése után egészen kicsi szünettel következzen, ami kizárja az alvás lehetőségét.⁶³ A Regula mellett a szent szerzetesek példája is a helyes időpontok betartására kellett, hogy sarkalljon. Idung máskor is felhossa a reggeli dicséret megtartása – vagyis szerinte meg nem tartása – ellen irányuló kritikáját. Megfogalmazza, hogy a clunziek azzal, hogy reggel alszanak, elveszítik a vigília által nyert kegyelmeket.⁶⁴ A munka kapcsán még előkerülő tétlenség és lustaság kérdése szintén kapcsolódhat ehhez, hiszen a reggeli alvás egyfajta kényelmességet jelentett.

A clunziek a reggeli dicséretnél általában hét imádságot mondtak el a halottakért, s az előírás szerint tíznél többet nem mondhattak el.⁶⁵ A ciszterciekről azt lehet tudni, hogy a reggeli dicséretet nyáron 3:15-től, télen pedig 7:15-től végezték – valóban hajnalban.⁶⁶ A Szent Benedek által írt Regula úgy írta elő a reggeli dicséret végzésének módját, hogy az eltérő volt hétköznapi napokon és vasárnapokon. Vasárnap először a hatvanhatodik zsoltárt antifóna nélkül

⁵⁸ Cisterciensis: „Matutinales Laudes nullas habetis, quia per totum annum non in mane, sed in nocte eas celebratis, ut in mane, quando Christus surrexit, dormiatis et ita apud vos sunt nocturnae, non matutinae.”

Idung, P.: Dialogus i.m. II.14.

⁵⁹ Uo. II.11.

⁶⁰ Uo. II.14.

⁶¹ Uo. III. 59.

⁶² Uo. II.14.

⁶³ Szent Benedek i.m. 8. fejezet

⁶⁴ *Idung, P.*: Dialogus i.m. III.58.

⁶⁵ *Hunt, N.*: Cluny under i.m. 104.

⁶⁶ *Jamroziak, E.*: The Cistercian order i.m. 62.

egyben énekelték, az ötvenediket allelujával, majd a száztizenhetediket és a hatvankettediket, ezek után a Benedicite-kantikumot, a Laudate-zsoltárokat. Azt követően egy olvasmányt kellett venniük könyv nélkül a Jelenések könyvéből, ami után a responsoriumra, egy szentambrusi himnuszra, a versre, az evangéliumból vett kantikumra, a kislitániára és a végül a befejezésre került sor. Hétköznapokon szintén elmondták a hatvanhatodik zsoltárt antifóna nélkül – kissé lassan, ezt követően más két-két zsoltárt: hétfőn az ötödiket és harmincötödiket, kedden a negyvenkettediket és ötvenhatodikat, szerdán a hatvanharmadikat és hatvannegyediket, csütörtökön a nyolcvanhetediket és a nyolcvankilencediket, pénteken a hetvenötödiket és a kilencvennegyediket, szombaton a száznegyvenkettediket és a Második Törvénykönyvből a kantikumot, amelyet egy Dicsőséggel osztottak két részre. A többi napokon pedig elénekelték egy-egy kantikumot a prófétákból, mindegyiket a maga napján. Utána következtek a Laudate-zsoltárok, egy olvasmány az Apostol leveleiből könyv nélkül, a responsorium, a szentambrusi himnusz, vers, az evangéliumi kantikum, a kislitánia és a befejezés. Közben a Miatyánkot is elmondták.⁶⁷

A következő fejezetben a laudest követő primáról lesz szó.

ii. Prima

Ciszterci: „Miután felébredtetek a harangszóra, nyáron napfelkelte után, a prima éneklése előtt teljesítitek a feladataitokat, elfoglaltságotokkal és ügyeitekkel törődve a primát majdnem a nap második teljes órájáig halasztjátok.”⁶⁸

A prima egy reggeli imaóra, melynek időpontja napfelkelte körül van. A clunyeiékénél hajnali öttől került rá sor,⁶⁹ a cisztercieknél pedig nyáron négykor, télen viszont lényegesen később: nyolc órakor.⁷⁰ A prima a Szent Benedek által írt Regula szerint a következőképpen nézett ki: először egy verset, azután az imaóra himnusát, majd három zsoltárt mondtak el a szerzetesek külön-külön, nem közös Dicsőséggel; ezt követően pedig olvasmányt, verset, Kyrie eleisont és a befejező könyörgést. Vasárnap a primában a száztizennyolcadik zsoltár első négy szakaszát kellett elmondaniuk, hétfőn az elsőt, a másodikat és a hatodikat, a többi nap primájában vasárnapig pedig sorban három-három zsoltárt egészen a tizenkilencedik zsoltárig – a

⁶⁷ Szent Benedek i.m. 12—13. fejezet

⁶⁸ Cisterciensis: „In estate sonitu excitati post solis ortum surgitis et antequam Primam cantetis opera vestra tam ociosa quam negociosa soletis operari, ipsam Primae celebritatem in horam diei secundam fere plenam differentes.”

Idung, P.: Dialogus i.m. II.12.

⁶⁹ *Wollasch, J.*: Cluny - „Licht der Welt” i.m. 258.

⁷⁰ *Jamroziak, E.*: The Cistercian order i.m. 62.

kilencediket és tizenhetediket két-két részre felosztva.⁷¹ A végén alleluját kellett énekelniük.⁷² Mint korábban említettem, a clunyieknél mindez hosszabb volt és több részből állt.

A forráshoz visszatérve azt olvashatjuk, hogy a prima hosszával kapcsolatban a ciszterci szerzetes megerősíti a Regula szabályozását, miszerint napfelkelte ennek az imaórának a helyes ideje. Egy himnusz sorait hozza alátámasztásul, illetve Cassianus művét idézi. Azt is szemérveti vitapartnerének, hogy a clunyiek halogatják a prima ünneplését a nap második teljes órájáig, mert előtte végzik el a szükséges teendőiket. Szerinte ez azért nincs rendben, mert a primának megelőzni kellene, és nem követni a napi tevékenységeket. Ismét az látható, hogy az engedetlenség hangsúlyozása kap fontos szerepet, hiszen Idung idéz is a prima imádságaiból olyan mondatokat, amelyek kifejezetten a napkezdésre vonatkoznak. Szerinte azzal, hogy helytelen időpontban ünneplik a primát, nem tartják meg mind a hét előírt kánoni órát, hanem csupán ötöt télen és hatot nyáron.⁷³ A clunyi szerzetes azonban azt hozza fel, hogy a prima náluk a litániával és a különböző függelékekkel együtt tovább tart, mint az egész opus Dei a cisztercieknél a szentmise és a vesperás kivételével.⁷⁴ Ez valóban így volt, hiszen a prima elmondása a clunyieknél majdnem annyi időt vett igénybe, mint a Regulában előírt teljes zsoltosma.⁷⁵

iii. Kompletórium

Ciszterci: „a kompletórium nem megfelelő időpontban történő elmondása után éneklük el a himnuszt.”⁷⁶

A kompletórium a hetedik kánoni óra, vagyis az utolsó, tehát estére esett. A clunyieknél öt óra körül,⁷⁷ a cisztercieknél nyáron 19:50, télen 15:50 körül került rá sor.⁷⁸ Idung a kompletórium kapcsán ugyanazt kifogásolja, mint a már említett laudesnél és primánál. Szerinte a clunyiek ezt helytelen időpontban tartják, ami abból is kitűnik, hogy a laudes és a prima himnuszait – melyek, mint láthattuk, hajnali és reggeli imaórák – közvetlenül a kompletórium imádságai után éneklük.⁷⁹ Ráadásul még egy éjjeli imaórára, a vigíliára is sort kell keríteniük.⁸⁰ A Szent

⁷¹ Szent Benedek i.m. 17—18. fejezet

⁷² Uo. 15. fejezet

⁷³ Idung, P.: Dialogus i.m. II,11—12, 14.

⁷⁴ Uo. II, 3.

⁷⁵ Lékai L.: Ciszterciek i.m. 240.

⁷⁶ Cisterciensis: „ut postea suum cantantes Completorium, in hora incompetenti cantent hunc ymnum”

Idung, P.: Dialogus i.m. III.57.

⁷⁷ Hunt, N.: Cluny under i.m. 103.

⁷⁸ Jamroziak, E.: The Cistercian order i.m. 62.

⁷⁹ Idung, P.: Dialogus i.m. III.57.

⁸⁰ Wollasch, J.: Cluny - „Licht der Welt” i.m. 257—258.

Benedek által írt Regula úgy rendelkezik a kompletóriumról, hogy három zsoltár – mégpedig a negyedik, a kilencvenedik és a százharmincadik – egyfolytában, antifóna nélkül történő elmondásából kellett állnia, utána kellett következnie a himnusznak, egy olvasmánynak, egy versnek, a Kyrie eleisonnak, áldásadásnak, majd a befejező részeknek.⁸¹ A kompletórium befejezését követően a Regula szigorú hallgatást írt elő, melynek megszegését súlyos büntetéssel sújtotta, kivéve, ha vendégek vagy az apát tanácsa miatt történt ez.⁸² A Regulának ez a részlete az, ami alapján Idung felszólal egy általa helytelenített gyakorlat ellen: szerinte a kompletórium azért húzódik el a clunyeiennél, mert azok pletykálással töltik az időt.⁸³

3. Ünnepek

Clunyi: „Melyek ezek az új és illetéktelen módon bevezetett ünnepek?”

Ciszterci: „Jézus Színeváltozása és a Szentháromság ünnepe, akinek nem kellene külön ünnepet szánni, hiszen minden nap dicsérjük és tiszteljük a Szentháromságot a himnuszok, zsoltárok, antifónák elmondása által, s a szentmisében is, amikor elmondjuk a dicsőséget. És mivel adja magát a lehetőség, nem hallgathatok egy nagy és képtelen abszurditásról veletek kapcsolatban: ünnepélyesen megtartjátok az Úr körülmételésének ünnepét, és közben a Vultum tuum himnuszt éneklitek Szent Martina szűz és vértanúról, akiről azonban nem emlékeztek meg.”⁸⁴

Azért tartom fontosnak kiemelni ezt a témát, mert véleményem szerint szorosan kapcsolódik az eddigi fő témákhoz. A Regula szavához való hűség szempontját vizsgálva az mondható el, hogy Szent Benedek egyben tárgyalja a vásárnapok és a szentek ünnepeinek megtartására vonatkozó szabályokat. Előírja, hogy ezeket ugyanúgy tartsák meg, ám azzal a kikötéssel, hogy olyan zsoltárokat, antifónákat és olvasmányokat mondjanak, amelyek ahhoz a naphoz tartoznak. Az ünnepek számáról, a rendi ünnepekről nem rendelkezik.⁸⁵ Az ima és a munka hangsúlyának szempontjából az a lényeges, hogy természetesen minél több ünnepet ülték meg az adott szerzetesek, annál nagyobb terepet kaptak a hosszú liturgiák, és annál kevesebbet a munka. Az ünnepeket a vásárnaphoz hasonlóan ülték meg, hiszen ez utóbbi is ünnep.

⁸¹ Szent Benedek i.m. 17—18. fejezet

⁸² Uo. 42. fejezet

⁸³ Idung, P.: Dialogus i.m. III.57.

⁸⁴ Cluniacensis: „Quae sunt illa nova festa nostra a nobis usurpata?”

Cisterciensis: „Festum Transfigurationis et festum sanctae Trinitatis, quae nullum speciale festum debet habere, cum in ymnis, in psalmis, in responsoriis et in missalibus officiis sanctam Trinitatem venerantes et laudantes, cottidie cantemus: Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto. Et quia occasio se obtulit, non possum reticere illum vestram non modicam absurditatem, qua sollempnitatem Circumcisionis domini celebratis, cantates officium sanctae Martinae virginis et martiris Vultum tuum, cum eius nullam memoriam habeatis.”

Uo. I.41—42.

⁸⁵ Szent Benedek i.m. 14. fejezet

Idung művének a témához kapcsolódó része ismét a Regulához való visszatérésről és az egyszerű élet eszményéről szól. Az énekeket kritizálva arra hívja fel a figyelmet, hogy ezeket új és illetéktelen módon bevezetett ünnepeken éneklik. Ilyennek tekinti Jézus Színeváltozásának, valamint a Szentháromságnak az ünnepét, amit egyébként 1088 előtt vezettek be.⁸⁶ Idung szerint nem kellene külön ünnepelni ezeket, mert a Szentháromság dicsőítése egyébként is teljesül himnuszok, zsoltárok, szentmisék által. Következetlennek tart bizonyos ünnepléseket, például azt az abszurditást, hogy az Úr körülmetélésének ünneplésén a hivatalos himnusz Szent Martina Szűz és Vértanúé, akiről viszont nem emlékeznek meg.⁸⁷

Érdeemes megvizsgálni ezek után, milyen ünnepeket ülték meg a clunyieknél és a cisztercieknél. Természetesen léteztek egyetemes, az egész kereszténység számára kiemelt jelentőséggel bíró ünnepek, azonban olyanok is, amelyeket csak bizonyos közösségek és rendek ünnepeltek. Egy év során összesen öt nagy ünnep volt: karácsony, húsvét, pünkösd, Szent Péter és Pál ünnepe és Nagyboldogasszony napja. A clunyieknél ezeken a napokon hosszú liturgiákra került sor.⁸⁸ A clunyieknél egyre inkább növekedett az ünnepek száma, s az ekkor elvégzett olvasmányoké is, ami átlagos hétköznapokon négy volt, ünnepeken viszont tizenkettő.⁸⁹ Összesen 57 ünnep volt egy évben, amelyeken természetesen más időbeosztást alkalmaztak. A böjti napok beosztása szigorúbban alakult. Ezek a következők voltak: nyáron minden szerda és péntek, a kántorböjt, bizonyos vigíliák és mindenekelőtt a nagyböjt, illetve egy tavaszi különleges időszak: a Szent Márk ünnepe és Krisztus mennybemenetele előtti három nap, vagyis az ún. keresztjáró napok.⁹⁰ Ilyenkor tovább alhattak, mert böjtölniük kellett, így az étkezés idejét megspórolták.⁹¹ A nagy ünnepek, különösen karácsony és nyolcada, húsvét, pünkösd, Szent Péter és Pál napja, Jézus mennybemenetele saját időbeosztással rendelkeztek. Változatosságot hoztak még az időrendbe a keresztjáró napok és a kétkezi munkával töltött napok is.⁹² A clunyiek évente megemlékeztek a templom felszenteléséről.⁹³ Január 31. lett minden clunyi halott napja, Szentháromság vasárnapja utáni kedd pedig a monostor temetőjében nyugvók napja, de ez nem csökkentett a szolgálatokon.⁹⁴ Mindenszentek napján rövidített szolgálatot tartottak a clunyiek reggeli dicséretekkel (hét vagy nyolc zsoltár és olvasmány), és vesperással

⁸⁶ Idung, P.: *Dialogus* i.m. I.42.

Hunt, N.: *Cluny under* i.m. 104.

⁸⁷ Idung, P.: *Dialogus* i.m. I.42.

⁸⁸ Wollasch, J.: *Cluny - „Licht der Welt”* i.m. 262.

⁸⁹ Hunt, N.: *Cluny under* i.m. 99.

⁹⁰ Uo. 101.

⁹¹ Wollasch, J.: *Cluny - „Licht der Welt”* i.m. 262—263.

⁹² Hunt, N.: *Cluny under* i.m. 101.

⁹³ Harris, J.: *Building Heaven on Earth* i.m. 140.

⁹⁴ Hunt, N.: *Cluny under* i.m. 104.

(négy zsoltár), speciális imaszándékokért, gyakran a jótevők kéréseiért végzett imákkal.⁹⁵ Advent hat éjszakája alatt Izajás teljes könyvét felolvasták, más alkalommal pedig a rómaiakhoz írt levelet két éjszaka alatt. Léteztek még más alkalmak is, amikor maratoni hosszúságú imákra került sor. Előfordult, hogy egy szerzetes halálát követő éjszakán az összes zsoltárt elénekelték a téli időszakban, azonban a rövidebb nyári éjszakákon csupán százat. Nagypénteken mezítláb énekelték el az összes zsoltárt a kerengőben.⁹⁶ A nagyböjti időbeosztás különösen nehéznek bizonyult, viszont ekkor sok imát elhagytak, például a kánoni órák után csak két zsoltárt mondtak el. Nagyböjti ünnep esetén elhagyhatták a halottakért való imát is. A nehéz himnuszok és az olvasmányok kivételével fejből tudták az imádságokat.⁹⁷ A clunyei éjszaka kevésbé tudtak pihenni: a nagyobb ünnepek előtt ugyanis az éjszakai zsolozsmát már az ünnep előestéjén elkezdték, különben nem tudták volna napfelkelte előtt befejezni.⁹⁸ A cisztercieknél a saját zsolozsmájú ünnepek száma 57 volt, ezek közül a legnagyobb számú ünnepcsoport az apostoloké: mindegyikre 12 olvasmány jutott, mint vasárnap. 26 szent római hatásra került be az ünnepi naptárba gallikán beütéssel. A következő négy Szűz Mária ünnepet ülték meg: Gyertyaszentelő, Gyümölcslő Boldogasszony, Nagy- és Kisboldogasszony.⁹⁹ Nagy jelentőséget tulajdonítottak az Eucharisztia tiszteletének, ennek megfelelően az ezzel kapcsolatos ünnepek is egyre fontosabbá váltak. 1318-ban azt fektette le a szabályzat, hogy az Úr napját két kolostori szentmisével kell megünnepelni.¹⁰⁰ Először ugyanis minden alkalommal csak egy kolostori szentmisét celebráltak, de 1185-től vasárnaponként és 47 ünnepnapon már kettőt.¹⁰¹ Hetente egyszer – vasárnaponként – áldoztak, és ünnepnapokon is. Ez sokkal gyakoribbnak számított, mint a bencés – közöttük a clunyi – házakban, ahol csak havonta egyszer járultak szentáldozáshoz.¹⁰² Az ünnepek rutinja a cisztercieknél abban is eltért a hétköznapiakétól, hogy ilyenkor nem dolgoztak. Helyette hosszabb liturgiára és több olvasásra került sor, ami azonban természetesen rövidebb volt, mint a clunyi liturgia.¹⁰³ Az ünnepeken az apát szentbeszédet is mondott a káptalángyűlések alkalmával.¹⁰⁴

⁹⁵ Uo. 99.

⁹⁶ Uo. 104.

⁹⁷ Uo. 107.

⁹⁸ Lékai L.: Ciszterciek i.m. 240.

⁹⁹ Uo. 242.

¹⁰⁰ Jamroziak, E.: The Cistercian order i.m. 257.

¹⁰¹ David H. Williams: The Cistercians in the early Middle Ages. Trowbridge 1998. 229.

¹⁰² Janet E. Burton — Julie Kerr: The Cistercians in the Middle Ages. Rochester 2011. 105.

¹⁰³ Uo. 103.

¹⁰⁴ Lékai L.: Ciszterciek i.m. 15.

4. Lectio Divina

Clunyi: „Ahogyan az általános szabály előírja, világi könyveket olvasunk és azáltal, hogy olvassuk őket, jobban megérthetjük a Szentírást, mert a mi rendünkben – ahogyan te is tudod – a lelki olvasmány és az imádság egymás után következnek. Az olvasmányok után rátérünk az imára, és az ima után visszatérünk az olvasmányra.”¹⁰⁵

A lectio Divina lassú, kontemplatív felolvasást jelent. A szerzetesi élet három fő tevékenysége közül ez az egyik. Általában a kánoni órák között került rá sor. A kolostori engedelmesség esszenciális részét képezte, amely által a szerzetes betekintést nyerhet Isten dolgaiba. Ez egy közösségi tevékenység, amely saját tudást is igényelt. Egyszer lassan, figyelmesen felolvasták a szöveget, s elmélkedve mélyebb értelmet kerestek benne. Ezt követően imádkoztak azért a kegyelemért, hogy meg tudják következtetni a jót a rossztól. Az utolsó rész azt a célt szolgálta, hogy a szívüket Istenhez emeljék. A korszakban a hangos olvasás volt jellemző, mert úgy gondolták, hogy ez elősegíti a koncentrációt.¹⁰⁶

Idung művében az olvasmányokkal kapcsolatban bontakozik ki vita. A ciszterci azt kifogásolja, hogy a clunyiek világi művek olvasásával – sőt tanításával és tanulásával – töltik azt az időt, amelyet a Regula kétkezi munkára és lelki olvasmányokra szánt. Nem fogadja el a clunyinek azt az érvét, miszerint ezek az olvasmányok valójában a Szentírás jobb megértését segítik elő. Itt tehát a lectio Divinát a kétkezi munkával egy kategóriába tartozónak tekinti, azt állítva, hogy a clunyiek mindkettőt elhanyagolják.¹⁰⁷ Egy másik helyen Szent Ágoston felháborodott sorait idézi, felhívva a figyelmet annak visszásságára, hogy a clunyiek – mint más, a kétkezi munkát elhanyagoló szerzetesek – időt szánnak a lelki olvasmányra, de nem tartják meg, ami abban található. A Bibliában ugyanis szerepel Szent Pál apostol véleménye a munka szükségességéről is, amelyet szintén olvashattak.¹⁰⁸ Láthatjuk, hogy itt a Regulával összefüggésben sokszor megfogalmazott előírásokhoz való hűség igénye jelenik meg. A lectio Divina tehát kapcsolódik a kétkezi munkához, s nagyon fontos lelki tartalmának a komolyan vétele. Nem egy helyen tapasztalhatjuk, hogy a szerző ezt valóban mennyire komolyan vette – főleg a Regula és az egyházatyák szavait.

¹⁰⁵ Cluniacensis: „Libros gentiliū legere solemus, ut per eorum lectionem maiorem sacrae scripturae intelligentiam nobis comparemus, quia, sicut tibi notum est, sacra lectio et oratio in nostro ordine sibi invicem succedunt: de lectione itur ad orationem, ab oratione reditur ad lectionem.”

Idung, P.: *Dialogus* i.m. I.5.

¹⁰⁶ Burton, J.E. — Kerr, J.: *The Cistercians* i.m. 107—108.

¹⁰⁷ Idung, P.: *Dialogus* i.m. I.5.

¹⁰⁸ Uo. II.4—5.

A Szent Benedek által írt Regula úgy rendelkezik, hogy „A szent olvasmányokat örömmel olvasd.”¹⁰⁹ A Regula előírta ezt a tevékenységet, meghatározva annak időpontjait, s olykor a témáit is. Vacsora után javasolta Cassianus *Collationes* című művéből vagy Az atyák életéből, esetleg más építő jellegű műből való felolvasást. Ebben az időpontban viszont nem ajánlotta a Heptateuchust, sem pedig a Királyok Könyvét, mert ez nem hasznos a gyenge lelkeknek, más időkben azonban igen. Böjti napon a vesperást követően kis szünettel ajánlotta a Beszélgetések olvasását, ebből négy-öt lapot, vagy amennyit az idő enged. Ezen idő alatt együtt kellett lenniük a szerzeteseknek.¹¹⁰ Szent Benedek mindezt a tétlenség megakadályozására rendelte el a munka mellett a következő időpontokra: tíztől egészen szextáig, a szexta után pedig pihenőidő volt, de aki akart, olvashatott magában. Október elsejétől a negyvennapos böjt kezdetéig nyolc óráig kellett olvasni, illetve naponta az étkezés után. Ebben az időszakban reggeltől egészen terciáig kellett olvasmányaikkal foglalkozni, továbbá mindenki kapott egy könyvet, amelyet ki kellett olvasnia. Ezalatt egy vagy két szenior körüljárt ellenőrizni, mindenki olvas-e, nem hanyag és nem beszélget-e, mert ezek előfordulása esetén büntetés járt. Vasárnap is olvasniuk kellett, kivéve azoknak, akik más feladatot végeztek. Az étkezések alatt is olvasás zajlott. Aki egész héten át felolvasó, az vasárnap kezdte meg a feladatát, előtte áldást kapott. Az asztalnál teljes csendnek kellett uralkodnia, kivéve, ha esetleg az előljáró akart hozzáfűzni kommentárt.¹¹¹

A clunyiek eltértek a szabályzattól: többször olvastak rövidet. A nyári délutánokon több idejük volt erre– akár pihenés helyett is. Reggel két rövid periódusra került sor: először attól kezdve, hogy elég világos volt az olvasáshoz a primáig. Másodszor a szexta előtt, míg a növendékek reggeliztek. Kis idő jutott az olvasásra vesperás és kompletórium előtt: hosszabban, ha nem vacsoráztak. A legrövidebb napok kivételével általában addig olvastak, amíg a szolgálattevők be nem fejezték az étkezést: naponta egyszer vagy kétszer az évszaktól és a szokásoktól függően. Böjtnapokon és csendes napokon a beszélgetés ideje helyett is olvastak, ez nagyjából fél órát tett hozzá az addigi olvasmányok idejéhez. Tercia előtt csak nagyböjtben és októberben volt olvasási idő, októberben és nyáron pedig a szexta előtt, valamint általában nóna és vesperás előtt. Nemcsak az imaórákhoz kapcsolódva, hanem evés előtt és után is teljesíteni kellett az előírt olvasást. Munkanapokon is hosszú időt vett igénybe a *lectio Divina*. Munka után vagy közben is előfordult, hogy valaki felolvasott és az apát rövid

¹⁰⁹ Szent Benedek i.m. 4. fejezet

¹¹⁰ Uo. 42. fejezet

¹¹¹ Uo. 48. fejezet

szentbeszédet tartott a hallottakról. A hangsúly a Szentírásra, a teológiára és az egyházatyákra került.¹¹²

Ünnepnapokon többet olvastak a ciszterciek, főleg a hajnali órákban.¹¹³ Télen kevesebb munka volt náluk, így több idő jutott erre a tevékenységre.¹¹⁴

5. Kétkezi munka

Ciszterci: „De mindezek felett azt tettétek, amit tettetek – ellentétben a Regula és az apostolok parancsával – elloptátok az időt a kétkezi munkától. Hallgasd csak Szent Ágostont, ahogyan megkérdőjelezi a ti szokásokat: »Szeretném tudni, mit csinálnak azok a szerzetesek, akik nem akarnak fizikai munkát végezni, amikor semmi sem tölti ki az idejüket.«”¹¹⁵

Prüfeningi Idung művében szemrehányást tesz clunyi társának amiatt, hogy ők nem dolgoznak. Hosszan idéz Szent Ágoston munkájából, aki erősen helytelenítette azon szerzetesek hozzáállását, akik elhagyták a kétkezi munkát. Ezt a fizikai munkát előíró Regulával szembeni engedetlenségnek tartja.¹¹⁶ Szent Ágoston és a Regula mellett Cassianus tanítására is támaszkodik, s érvelésében azt állítja, hogy még a leginkább kontemplatív életmódot folytató szerzeteseknek is dolgozniuk kell, mert ez nem hátráltatja, éppen ellenkezőleg: segíti a szemlélődést. A clunyi cáfolni próbálja ezt a vádat, mire a ciszterci elismeri, hogy bizonyos munkákat a clunyii is elvégeznek, azonban haszontalannak tartja ezeket, s kiemeli a mezőgazdasági munkák cisztercieknél betöltött szerepét.¹¹⁷

Mint korábban írtam, a szerzetesi élet középpontjában az imádság állt. A 11. században a clunyii elhagyták a kétkezi munkát arra hivatkozva, hogy sokkal nagyobb alaposságra töreksenek a liturgia végzésében.¹¹⁸ Petrus Venerabilis clunyi apát pedig azt fogalmazta meg, hogy szerinte egy szerzeteshez nem méltó az, ha bemocskolja a kezét a munka végzése közben.¹¹⁹ Azt az érvelést is felhozta, miszerint ők nem tétlenek, hiszen elfoglalják magukat más tevékenységekkel, ezért nincs szükségük a munkára. Később mégis bevezette azt arra

¹¹² Hunt, N.: Cluny under i.m. 115—117.

¹¹³ Burton, J.E. — Kerr, J.: The Cistercians i.m. 103.

Lékai L.: Ciszterciek i.m. 346.

¹¹⁴ Jamrozik, E.: The Cistercian order i.m. 62.

¹¹⁵ Cisterciensis: „Insuper operi manuum suas horas hoc modo subtrahitis contra preceptum Regulae et contra preceptum apostoli. Audi sanctum Augustinum disputantem contra vestram hanc consuetudinem: »Quid agant qui operari nolunt corporaliter, cui rei vacent, scire desidero.«”

Idung, P.: Dialogus i.m. II.4.

¹¹⁶ Idung, P.: Dialogus i.m. II.4—5.

Szent Benedek i.m. 48. fejezet

¹¹⁷ Idung, P.: Dialogus i.m. II.50—52.

¹¹⁸ Burton, J.E. — Kerr, J.: The Cistercians i.m. 104.

¹¹⁹ Uo. 107.

hivatkozva, hogy a szerzetesek máskülönben pletykával és alvással lopják az időt.¹²⁰ A clunyeiek a szabályzat által előírt hat óra munka elhagyását azzal is indokolták, hogy ez csak a tétlenség ellenszere, ha a szerzetes mással is el tudja magát foglalni, akkor nincs rá szükség. A munka szerintük azok feladata, akik gyengéknek bizonyulnak a kontemplatív életmódban. Emellett a munka gyakorlati haszna a clunyeiek körében nem volt annyira jövedelmező.¹²¹ Természetesen szükségük volt különböző munkák ellátására, amit úgy oldottak meg, hogy béreseket fogadtak.¹²² Ezáltal egy új spirituális arisztokrácia megtestesítőinek is tekinthetők, hiszen a munkától felszabadítva csak a liturgiának éltek.¹²³

Az eddig elmondottak ellenére azért létezett munka az ő köreikben is, még ha nem is annyira hangsúlyosan, például: kerti teendők, sütés-főzés.¹²⁴ Emellett a vendégekkel is kellett foglalkozniuk.¹²⁵ Szerepet játszott náluk a könyvmásolás, s ha ezzel kapcsolatban sürgős teendőjük volt, akkor még a hivatalos imaszolgálatról való távollétre is engedélyt kaptak. Ennek következtében Petrus Venerabilis alatt már csak a közösség negyede vett részt a szentmisén.¹²⁶ Gyakran tartottak munkanapokat nyáron és pénteken, bizonyos napokon pedig két hosszú munkaperiódusuk volt. Ezeken a napokon úgy nyertek időt a munkára, hogy a primát korábban tartották meg és elhagytak zsoltárokat. A káptalangyűlés után mentek dolgozni, nem tartottak második szentmisét, a kánoni órákat pedig munka közben énekelték. Néha a nóna után is visszatértek a munkához. Ha ezt csak egy kis csoport végezte, akkor csak rájuk vonatkoztak ezek a szabályok. Ha a növendékeknek gyertyára volt szükségük, ők maguk készítették el azt a konyhában a mesterükkel. Bizonyos clunyeiek nagyon képzettek voltak, ennek ellenére szegényes az irodalmi termésük, de nem az érdeklődés, hanem az idő hiánya miatt. A szerzetesek máshol kötötték le magukat, például az adminisztrációnál. De a scriptorium egy fontos helynek számított, hiszen az írásra nagy szükségük volt. Még a növendékek és a novíciusok is foglalkoztak írással, amihez egyéni felszereléssel is rendelkeztek, s oklevelek, levelek, liturgikus kéziratok, illetve más művek másolatai készültek náluk. Többen értettek közülük az építészethez, segítettek az ilyen jellegű feladatok ellátásában. Ezeket a munkákat arányosan osztották el a közösség tagjai között.¹²⁷

¹²⁰ Hunt, N.: Cluny under i.m. 118—121.

¹²¹ Cistercians and cluniacs: St Bernard's apologia to Abbot William. Ed. Michael Casey. Kalamazoo 1970. 47. n. 73.

¹²² Lékaï L.: Ciszterciek i.m. 318.

¹²³ Hunt, N.: Cluniac monasticism i.m. 15.

¹²⁴ Uő: Cluny under i.m. 119.

¹²⁵ Wollasch, J.: Cluny - „Licht der Welt” i.m. 267.

¹²⁶ Hunt, N.: Cluny under i.m. 108—109.

¹²⁷ Uo. 118—121.

Eredetileg a cisztercieknél – a clunyekhez hasonlóan – a kontemplatív tevékenység állt a központban, a munka pedig büntetésnek számított, azonban fokozatosan elnyerte a szerepét.¹²⁸ A ciszterciek a munkát a napi feladatok részének tekintették. Úgy gondolták, hogy ez a Szent Benedek által írt Regulához való visszatérés, illetve az alázat megnyilvánulása.¹²⁹ Az egyszerűség, az egyszerű élet eszményének megvalósítása ugyanis kiemelt szerepet játszott náluk.¹³⁰ Belső fegyelemre törekedtek, ez életvitelük lényegét képezte.¹³¹ Szent Bernát is elismerte, hogy a lelki javak értékesebbek, de ezzel együtt is fontosnak tartotta a munkát.¹³² A Regulában a munka fő funkciói a tétlenség elkerülése, a szükséges feladatok elvégzése, és implikáltan benne van az önellátás is.¹³³ Szent Benedek Regulájában megfogalmazta, hogy „a tétlenség a lélek ellensége”.¹³⁴ A munka célja tehát a lustaság és az unalom elkerülése is volt, ezáltal pedig az ördög kísértéseitől való védelem. Ezt egyfajta Krisztus-követésként is megélték, hiszen a Regula szerint úgy számítanak igazi szerzetesnek, ha dolgoznak, s ezzel az apostolok és az egyházatyák példáját követik, akik saját kezük munkájából éltek.¹³⁵ A ciszterciek tehát földművelésből, állattartásból tartották fenn magukat, s a munkavégzéshez mezőgazdasági épületeket létesítettek, valamint új technológiákat fejlesztettek ki.¹³⁶ Fő bevételük a kétféle munka volt, ezért jellemzően nem városokban telepedtek meg; bizonyos termékeket ugyan eladtak, de a gazdálkodás nem volt része a ciszterci lelkületnek.¹³⁷ A szokásos napi teendők elvégzése a grangiákban a laikus testvérek feladata volt, szántás és aratás idején viszont minden szerzetes kivette a részét a munkákból.¹³⁸ Nyáron sokkal többet végeztek, mint télen. Alkalmazkodva az időjárási viszonyokhoz nyáron a nappalok hosszúsága miatt két periódusban zajlott a munkavégzés, télen viszont csak egyben. Az elvégzendő feladatok változatosak voltak, akadt köztük meszelés, favágás, kertgondozás, csizmapucolás. A legnehezebb, egyben legtöbb szorgalmat és kitartást igénylő munkavégzésekre szüret idején volt szükség. A nemesi származású szerzetesek korábban nem szoktak hozzá ehhez, az ő

¹²⁸ Jamroziak, E.: The Cistercian order i.m. 185—186.

¹²⁹ Burton, J.E. — Kerr, J.: The Cistercians i.m. 104.

¹³⁰ Williams, D. H.: The Cistercians i.m. 2.

¹³¹ Southern, R. W.: A nyugati társadalom i.m. 307.

¹³² Kurze, D.: Die Bedeutung der Arbeit i.m. 183.

¹³³ Hunt, N.: Cluny under i.m. 118—121.

¹³⁴ Szent Benedek i.m. 48. fejezet

¹³⁵ Burton, J.E. — Kerr, J.: The Cistercians i.m. 106—107.

Szent Benedek i.m. 48. fejezet

¹³⁶ Peter King: A monachizmus Nyugaton. A monasztikus szerzetesség története a Latin Egyházban. Bp. 2007. 191.

Jamroziak, E.: The Cistercian order i.m. 186.

¹³⁷ Lékai L.: Ciszterciek i.m. 241.

Jamroziak, E.: The Cistercian order i.m. 202.

¹³⁸ Lékai L.: Ciszterciek i.m. 348.

motiválásukra terjesztettek történeteket csodálatos jelenésekről, melyekben Szűz Mária és Szent Erzsébet erősítették meg lelkiileg a dolgozókat. A feladatok elvégzésébe a béresek, illetve a laikus testvérek is besegítettek. Az ünnepnapokon a ciszterciek nem dolgoztak, a felszabaduló időt azonban a hosszabb liturgia és a több olvasás töltötte ki. Az idős és gyenge tagok természetesen felmentést kaptak a munkavégzés alól.¹³⁹ A gyengék és a betegek állapotát figyelembe kellett venni a Regula szerint, annyi munkát kellett rájuk bízni, amennyit nem találtak túl soknak, azonban a henyéléstől is meg kellett óvni őket.¹⁴⁰

A munkavégzés jelenléte a szerzetesek mindennapi életében egy sarkalatos pont volt, s számos vita tárgya. Az ezzel kapcsolatos véleményekre a Mária és Márta szerepének értelmezéséről szóló fejezetben is kitérek.

6. Pihenés

Ciszterci: „Nem tudják, hogy amíg alszanak, az ősi ellenség csapdába ejti őket élénk, visszataszító képek, illúziók által?”¹⁴¹

Korábban már szó esett a reggeli dicséret, a prima és a kompletórium időpontjáról, amelyeket Idung szerint a clunyeiek helytelen időpontban tartanak. A pihenés témaköre nagyban kapcsolódik a munka és ima egyensúlyának kérdéséhez, hiszen azt is láthattuk korábban, hogy a clunyeieket a lustaság és tétlenség vádja érte. Idung művében a clunyi megemlíti azt a tényt, miszerint náluk elő szokott fordulni, hogy a hosszúra nyúlt imaszolgálat közben némelyikük elbóbiskol, elalszik, s horkol. A ciszterci erre hasonlóan reagál, mint a kétkezi munka mellőzésére: tétlenségnek tartja ezt a viselkedést, ami kiszolgáltatja a clunyeieket az ördög cselvetéseinek. Ezt követően ismét a Regulával szembeni hűtlenséggel vádolja őket.¹⁴² Azért megjegyzendő, hogy a clunyeiek az éjjeli és reggeli imaórák során lámpásokkal próbálták megakadályozni az alvást.¹⁴³

A pihenéssel kapcsolatban megállapítható, hogy természetesen télen és nyáron más volt az alvás időpontja, s az aránya is.¹⁴⁴ A téli félévben a nap a clunyeieknél hét órás alvást követően éjfél után egy órával kezdődött. Mint arról korábban szó esett, a vigíliát követően kicsit

¹³⁹ Burton, J.E. — Kerr, J.: The Cistercians i.m. 106—107.

¹⁴⁰ Szent Benedek i.m. 48. fejezet

¹⁴¹ Cisterciensis: „Nonne possunt in dormiendo, subripiente hoste antiquo, fedae fantasiae et fedae illusiones fieri?”

Idung, P.: Dialogus i.m. II.9.

¹⁴² Idung, P.: Dialogus i.m. II.9.

¹⁴³ Wollasch, J.: Cluny - „Licht der Welt” i.m. 257.

¹⁴⁴ Lékai L.: Ciszterciek i.m. 345.

visszafekhetnek, a laudesre pedig felkeltek. Ezt követően ismét kis pihenés, majd a reggeli előkészületek következtek.¹⁴⁵ A ciszterciek nyáron 1:45-kor, télen 1:20-kor keltek fel.¹⁴⁶ Nyáron több idő jutott a munkára, ezáltal kevesebb a pihenésre, télen viszont a pihenés kapott több időt.¹⁴⁷ A Szent Benedek által írt Regula is kitér arra, mikor legyen az alvás helyes időpontja: téli időben, azaz november elsejétől egészen húsvétig az éj nyolcadik órájában kellett fölkelni, húsvéttól pedig november elsejéig nem volt megszabott időpont, hanem arra kellett figyelni, hogy a vigília befejezése után egész kis szünettel - amely alatt a testvérek kimehettek természeti szükségletükre - mindjárt a reggeli dicséretnek kellett következnie, amit napfelkeltekor kellett végezni.¹⁴⁸ Napközben is lehetőség nyílt pihenésre szexta után.¹⁴⁹

7. Mária és Márta szerepének értelmezése

Ciszterci: „Mária akkor, amikor az Úr Igéjét hallgatta, teljes figyelmét arra irányította, amit hallott, csendben maradt és abbahagyott minden tevékenységet. Máskor azonban – más nőkhöz hasonlóan – font, varrt, szőtt”¹⁵⁰

A bibliai Mária és Márta jelenete megfelelő kiindulópontot jelent az imádság és a munka egyensúlyának megtalálásáról szóló elmélkedésre.¹⁵¹ Különösen figyelemre méltó benne a „Mária a jobbik részt választotta” mondatrész, amelynek értelmezése kulcsfontosságú a téma szempontjából. Ugyanis ebből vezették le különféle szerzetesek – kiemelten a clunyiiak – azt a megállapítást, hogy a lelki munka, a lelki teendők felsőbbrendűek.¹⁵²

Idung művében is találhatóak ezzel kapcsolatos részletek. A clunyii beszélgetőpartner felerősíti azt az álláspontot, miszerint a clunyiiak a kontemplatív, a ciszterciek az aktív, tevékeny élet képviselői. Így a lelki tevékenység felsőbbrendűségéből a clunyiiak előrébb valósága is levezethető.¹⁵³ A ciszterci viszont azzal vádolja meg őket, hogy nem dolgoznak. Szerinte a „Mária a jobbik részt választotta” szavakat félreértelmezik. Szent Ágoston a hasonlóan gondolkodó karthágói szerzetesek ellen írt egy könyvet *A szerzetesek munkája* címmel, amelyből a ciszterci idéz. Az elméleti háttértudás felvonultatása mellett egy saját érvet is felhoz

¹⁴⁵ Wollasch, J.: Cluny - „Licht der Welt” i.m. 257—258.

¹⁴⁶ Jamrozik, E.: The Cistercian order i.m. 62.

¹⁴⁷ Lékai L.: Ciszterciek i.m. 345.

¹⁴⁸ Szent Benedek i.m. 8. fejezet

¹⁴⁹ Uo. 48. fejezet

¹⁵⁰ Cisterciensis: „Maria illa hora quando audiebat verbum Dei ab ore Verbi Dei, intentissima fuit, tacens et vacans ab omni opere; allis horis sicut ceterae mulieres nebat, suebat et forsitan texebat”
Idung, P.: Dialogus i.m. II.6.

¹⁵¹ Lk 10,38—42.

¹⁵² Wollasch, J.: Cluny - „Licht der Welt” i.m. 269.

¹⁵³ *Idung, P.: Dialogus* i.m. I.5.

álláspontja mellett, miszerint Mária valóban teljesen Jézusra figyelt, viszont máskor dolgozott. Ezért szerinte a clunyieknek is az előjárójukra és a törvényekre, szabályokra kellene figyelniük és kézi munkát végezni, különben engedetlenséget követnek el és nem utánozzák a más időpontokban dolgozó Máriát.¹⁵⁴ Egy másik tevékenység, melynek során szintén nem utánozzák őt, a korábban tárgyalt reggeli dicséret. Szerinte az, hogy ennek időpontjában alszanak, az utánozás hiányát jelenti, hiszen Mária ebben az időpontban imádkozott.¹⁵⁵ Az Idung által sokat idézett Szent Ágoston egy másik művében úgy ír Mária és Márta példájáról, hogy Márta tevékenységét a földi élet, Máriáét a túlvilági élet jelképének látja. Azonban kiemeli, hogy Márta szintén jó részt választott, ezen nem változtat az a tény, hogy Máriáé a „jobbik rész”.¹⁵⁶ Idung művének tehát ezekben a szakaszaiban is annak jogosságát igyekszik bizonyítani, hogy a kontemplatív életmódot össze kell kötni a munkával. Mivel ezt a clunyiek nem teszik, tétlenségben élnek. Első helyen nála a kötelesség teljesítésének gondolata áll: hiszen aki nem dolgozik, rablást követ el a szegények ellen. A következő helyen aszketikus motívumok állnak: a munka mint a szív megtisztítása, a kísértések elleni küzdelem jelenik meg. Puritán jellemvonások rajzolódnak ki tehát Idung munkaetikájából, amelyben a hasznos tevékenység végzése helyeslésre talál.¹⁵⁷

Hasonlít ez a gondolatmenet egy veronai szerzetes-püspök, Ratherius híres beszédéhez (*Sermo de Maria et Martha*). Ez a beszéd szintén kiemeli, hogy „Mária a jobbik részt választotta”, amit Szűz Máriára vonatkoztat, de másokra is, ha megfelelően és erkölcsösen élnek. Szerinte mind a gyakorlati, mind az elméleti életformát lehet választani, azaz Istennek és felebarátainknak is szolgálni, ugyanakkor elmélkedni is róla éjjel-nappal.¹⁵⁸ Egy premontrei szerzetes, Anzelm – Havelberg püspöke – a kanonokok szerepéről szóló vitában megkülönböztette a Mártához hasonló, tevékeny életet élő klerikusokat, valamint Máriára mint a szemlélődő életmódot folytató szerzetesek jelképére utalt.¹⁵⁹

Idung tehát egyértelműen pozitívan vélekedik Mária példájának követéséről. Nem ezt ítéli el a clunyiekben, hanem azt, hogy szerinte valójában nem követik Máriát, ami abban nyilvánul meg, hogy egyáltalán nem dolgoznak, illetve a reggeli imaórák megfelelő időpontban történő megtartása helyett alszanak.

¹⁵⁴ Uo. II.5—6.

¹⁵⁵ Uo. III. 59.

¹⁵⁶ Aurelius Augustinus a Szentháromságról. Szerk. Gál Ferenc. Bp. 1985. 10.20.

¹⁵⁷ Kurze, D.: Die Bedeutung der Arbeit i.m. 184.

¹⁵⁸ Adamik Tamás: Latin Irodalom az átmeneti korban 9—11. század. A keresztény Európa kiteljesedése. Bp. 2020. 84—86.

¹⁵⁹ Jean-Claude Schmitt: A zsidó Hermann megtérése - Önéletírás, történelem és fikció. Bp. 2013. 197.

8. A másik rendbe történő átlépés

Ciszterci: „Az egy dolog, hogy a szerzetes melyik helyről kapta a nevét. A szerzetesi hivatás valami más. A szerzetes hivatása ugyanis magában foglalja a Regulát a maga teljességében. Ha betartja – bárhol is legyen – hűséges marad a hivatásához. De ha nem tartja be, akkor – még ha sohasem hagyja el azt a monostort, ahova először belépett – akkor ő (Szent Ágoston szerint) valójában kívül van.”¹⁶⁰

Felmerülhet a kérdés, hogy milyen szerepet játszott a clunyiból cisztercivé válásban az imádság és a munka hangsúlya. Korábban szó esett arról, hogy Idung clunyiból cisztercivé válását követően írta *Dialogus*-át. Az ilyen szerzeteseket a stabilitas megsértésével vádolták, tehát az egész mű tekinthető egy apológiának ezen vád ellen.¹⁶¹ A mű egy spirituálisan intenciózus szerző benyomását nyújtja, aki megértette a ciszterci reformmozgalom lényegét. Neki a lemondás és fegyelem szellemére volt szüksége, visszatérésre a Regula eredeti szigorához.¹⁶² Ezek mellett az mindenképpen megjegyzendő, hogy a Regula több helyen is elítélően nyilatkozik azokról, akik elhagyják a monostort. Egy szerzetes kilépés után összesen háromszor térhetett vissza, de az utolsó helyre került.¹⁶³ A Regula úgy fogalmaz, hogy törvényként tiltja meg a monostorból való kilépést, ugyanakkor a Regula megszegését is. Aki mégis otthagytta a kolostort, annak a saját ruháiban kellett távoznia, amelyet belépésekor elraktak és megőriztek, a monostori öltözetét pedig nem viselhette tovább.¹⁶⁴ Vendégszerzetesek befogadását támogatta a Regula. Attól viszont óva intette az apátot, hogy más monostorból fogadjon be állandó tartózkodásra szerzetest apátja beleegyezése és ajánlólevele nélkül.¹⁶⁵

Ez eléggé ellentmondani látszik az eddigieknek, hiszen Idung mindig a Regulához való hűség fontosságát hangsúlyozta. Viszont ez az ellentmondás feloldható. Idung ugyanis a váltását *Dialogus*-ában azzal indokolta, hogy nem egy házhoz kell ragaszkodni, hanem Krisztushoz és a Regulához.¹⁶⁶ Hasonló érveket más ciszterci művekben – főleg a Szent Bernát által írtakban – szintén találhatunk. Idung szerint a ciszterci rend az Egyház tanításának igaz követője, a

¹⁶⁰ Cisterciensis: „Aliud enim est locus in quo vocatur monachus, aliud ipsa vocatio. Vocatio monachi est ipsa regularis veritatis professio, quam si custodit, ubicumque locorum est, in ea vocatione permanet in qua vocatus est; si non custodit, etiam si numquam monasterium quod primo intravit exeat, secundum Augustinum extra est.” *Idung, P.*: *Dialogus* i.m. I.47.

¹⁶¹ *Sullivan, J.F.*: *Introduction* i.m. 10.

¹⁶² Uo. 6.

¹⁶³ Szent Benedek i.m. 29. fejezet

¹⁶⁴ Uo. 57. fejezet

¹⁶⁵ Uo. 61. fejezet

¹⁶⁶ *Idung, P.*: *Dialogus* i.m. I.47.

clunyiiek viszont nem.¹⁶⁷ Mint korábban olvashattuk, a Regula annak megszegését is megtiltotta, s ez az, amivel Idung az egész Dialoguson át vádolja a clunyiieket.¹⁶⁸ S mivel olyan kolostor lakója volt, amely szerint nem tartotta be a Regulát, ő sem tartozott hűséggel ezen közösség felé. Egész művében a ciszterciek igazságát igyekszik bebizonyítani. Műve tehát polemikus, de az ellenfele egyben a közönsége is.¹⁶⁹

Ebben a korszakban egyébként óriási visszhangot keltettek az olyan esetek, amikor clunyii szerzetesek lettek ciszterciek a monasztikus előírások szigorúbb és spirituálisabb megélésé céljából. Idung esete mellett több ilyenről is tudunk, például Saint-thierry Vilmos, Clairvaux-i Miklós és Szent Bernát számos ismerősének a váltásáról.¹⁷⁰

9. A hangsúlyok külső megnyilvánulásai

i. Érzékeknek való kedvezés – látás

Ciszterci: „A ti rendetek, mivel az öt érzék ama gyönyöreit nem nyirbálta meg úgy, mint a mi rendünk, többet kap, mert többet igényel, de nem szükségből, hanem csupán akarattal.”

Clunyi: „Mik ezek?”

Ciszterci: „Szép festmények, változatos faragások, mindkettő arannyal ékesítve, szép és értékes kelmék, különféle színekkel festett, szép kárpitok, szép és drága ablakok, zafíruvegek, aranyhímzésű cappák és casulák, aranyos és drágaköves kelyhek, a könyvekben aranybetűk. Mindezeket nem a használati szükség, hanem a szemek kíváncsisága követeli. [...]”¹⁷¹

Idung művében kitér azokra a külsőségekre, amelyek az érzékeknek való kedvezésről szólnak. Ezek közül most a látással foglalkozó rész kerül tárgyalásra. A Dialogusban ugyanis megjelenik a clunyiielnél használatos aranytárgyak és egyéb drága eszközök kritikája, amit Idung az egyházatyáktól vett idézetekkel támaszt alá: Szent Ambrus A kötelességekről című művére,

¹⁶⁷ Gert Melville: Aspects of Charity. Concern for One's Neighbour in Medieval Vita Religiosa. Münster 2011. 77.

¹⁶⁸ Szent Benedek i.m. 57. fejezet

¹⁶⁹ Hartmann, C. C.: Lateinische Dialoge i.m. 136.

¹⁷⁰ Jamrozik, E.: The Cistercian order i.m. 26.

¹⁷¹ Cisterciensis: „Vester ordo, quia illa quinque sensuum oblectamenta, sicut noster ordo, non amputavit, plura accipit, quia pluribus indiget, non necessitate, sed sola voluntate.”

Cluniacensis: „Quae sunt illa?”

Cisterciensis: „Pulchrae picturae, variae celaturae, utraeque auro decoratae, pulchra et preciosa pallia, pulchra tapetia variis coloribus depicta, pulchrae et preciosae fenestrae, vitreae saphiratae, cappae et casulae aurifrigatae, calices aurei et gemmati, in libris aureae litterae. Haec omnia non necessarius usus, sed oculorum concupiscentia requirit.”

Párbeszéd egy clunyi és egy citeaux-i szerzetes között. In: A középkori művészet történetének olvasókönyve. XI—XV. század. Marosi Ernő Bp. 1997. 93. vö. Idung, P.: Dialogus i.m. I.36.

valamint Szent Jeromosra is hivatkozik, akik a gazdagság és az arany ellen foglaltak állást. A Szent Bernát Apológiájából származó gondolatokat szintén felhasználja.¹⁷² Mindez összefügg azzal, hogy a clunyiek a liturgiát fényes körülmények között ünnepelték. Sokat merítettek ehhez az ír szokásokból Aniane-i Szent Benedek nyomán. Számos gyertyát helyeztek el a templomban, és hét arany gyertyatartót a kereszt körül.¹⁷³ Utóbbival kapcsolatban kiemelendő a számszimbolika, főleg a hetes szám gyakorisága: hétágú gyertya, hét oltár, hét oszlop, és még más bibliai számok is szerepet kaptak az építkezésben. Sok allegorikus ábrázolás jelent meg az épületeken is.¹⁷⁴ A világítást elősegítette még a kandeláber a főoltár mögött. Karácsonykor, valamint húsvétkor egy nagyméretű ún. coronát működtettek, ami 493 gyertyával világított, s emellett az oltárra tettek két arany gyertyarudat, s három aranykelyhet.

Ezzel szemben Cîteauxban kevés világítást használtak. A clunyieknél díszes szőnyegek és kárpitok voltak, nagybőjtben pedig egy fátyol az oltár és a kórus között, ami mögé kizárólag a szolgálok és a sekrestyés mehetett be.¹⁷⁵ A bazilika épülete hasonlóan monumentális és díszes volt, hiszen a mennyei Jeruzsálemet szimbolizálta.¹⁷⁶ A cisztercieknél nem voltak díszes képek a falon, ezt világi hívságnak tartották, ami elvonja a figyelmet Istenről.¹⁷⁷ Minden eszköznek arany, ezüst és drágakő nélkül kellett készülnie, kivéve a kelyheket és az áldoztatásnál használt szívócsövecskét, de ezeket sem szabadott színaranyból készíteni. Szobrok egyáltalán nem lehettek, festés pedig kizárólag fából készült keresztteken.¹⁷⁸ Már Idung műve előtt is felmerültek a clunyiek irányában az említett kritikák, melyek hatottak Petrus Venerabilis clunyi apátra is.¹⁷⁹ Ő a clunyi kongregáció statútumaiban a ciszterciekéhez hasonló szabályozást vezetett be: megtiltotta, hogy a betegeknek arany-vagy ezüstkeresztet nyújtsanak, ez az észszerűség nevében csakis fából készülhetett.¹⁸⁰

Mindez véleményem szerint jól illeszkedik az ima és munka egyensúlyának kereséséről szóló vitához, hiszen a clunyieknél a külsőségekben is megnyilvánult a liturgia kiemelt hangsúlyozása. Méltóvá akarták tenni a látványt a tartalomhoz, s úgy gondolták, hogy a látványos külsőségek ünnepélyesebbé teszik a liturgia végzését. A cisztercieknél ezzel szemben

¹⁷² Idung, P.: *Dialogus* i.m. I.36—38.

¹⁷³ Sullivan, J.F.: *Notes* i.m. 195—196. n. 35.

¹⁷⁴ Hunt, N.: *Cluny under* i.m. 109—113.

¹⁷⁵ Sullivan, J.F.: *Notes* i.m. 195—196. n. 35.

¹⁷⁶ Hunt, N.: *Cluny under* i.m. 109—113.

¹⁷⁷ Burton, J.E. — Kerr, J.: *The Cistercians* i.m. 108.

¹⁷⁸ Lékai L.: *Ciszterciek* i.m. 420.

¹⁷⁹ Uo. 36.

¹⁸⁰ A clunyi kongregáció statútumai (részlet). In: *A középkori művészet történetének olvasókönyve*. XI—XV. század. Marosi Ernő Bp. 1997. 92—93.

az egyszerű élet eszménye dominált, amelynek nemcsak a munkavégzés fontos szerepe képezte részét, hanem az opus Dei végzésében rejlő egyszerűség is.

ii. Érzékeknek való kedvezés – hallás

Ciszterci: „Sok különféle hangú és annyira különböző súlyú harangot, hogy túl nagy súlya miatt némelyiket két szerzetes is alig képes megszólaltatni, nem a gyakorlati szükség, hanem a fülek különcsége kíván.”¹⁸¹

Idung művében a következő érzék a hallás. Ezzel kapcsolatban azt emeli ki, hogy a clunyieknél nagy harangokat tartottak különböző magasságú hangokkal, melyek megszólaltatása a méretük miatt nehézségekbe ütközött. Sőt a szerzetesek olykor még meg is sérültek, ahogy megszólaltatták őket.¹⁸² Ezek a harangok az ún. campanae-k voltak, amelyeket eredetileg a római Campagnában gyártottak. Mások is használták ezeket, azonban a clunyiek számára kiemelt fontosságúak voltak. Ugyanis egy ilyen harang birtoklása szimbolikus jelentőséggel bírt, és nagymértékű legitimitást adott a birtokosának: a közösséghez tartozott, s a szabályzathoz. Léteztek kicsi harangok is, különböző fajtájúak: közéjük tartozott az ún. squilla vagy skilla, továbbá a nola.¹⁸³

Idung művében a Regulához való hűség újfent előkerült azzal kapcsolatban, hogy az ún. graciles (vagyis vékony, magas) hangok – amelyen énekeltek – olyanok voltak, amelyeket tilt a Regula. Ha ezt jobban megvizsgáljuk, az Idung által felvetett tiltás nem található meg explicit módon, azonban az általa is idézett részben az énekek végzéséhez alázatot, magasztosságot ír elő. Kifogásolja még az új vidám dalokat, amelyekről Szent Ambrus is negatívan vélekedik a Kötelességekről című könyvében.¹⁸⁴ Ehhez a részhez az a tény is hozzákapcsolható, hogy a ciszterciek sajátos problémákkal néztek szembe az éneklés terén.¹⁸⁵

Ezek a részletek – az előzőhöz hasonlóan – a clunyieknél és a cisztercieknél jelenlevő hangsúlyokra hívják fel a figyelmet. A nagyszabású harangok szerepével a clunyiek ugyanis a liturgiát kívánták középpontba helyezni. A ciszterciek viszont az egyszerű élet eszményét s a gyakorlatiasságot követve nem használtak ilyeneket.

¹⁸¹ Cisterciensis: „Multas diversi soni et tam diversi ponderis campanas, ut aliquam earum propter nimium pondus eius vix duo monachi pulsare possint, non requirit necessarius usus, sed aurium curiositas.”
Párbeszéd egy clunyi i.m. 93. vö. *Idung, P.*: *Dialogus* i.m. I.40.

¹⁸² *Idung, P.*: *Dialogus* i.m. I.40.

¹⁸³ *Sullivan, J.F.*: *Notes* i.m. 196. n. 38.

¹⁸⁴ *Idung, P.*: *Dialogus* i.m. II.40.

¹⁸⁵ *Sullivan, J.F.*: *Notes* i.m. 196. n. 39.

iii. Érzékeknek való kedvezés – ízlelés

Ciszterci: „Miért fogyasztotok három vagy négy fogást a Regula parancsával ellentétben?”¹⁸⁶

Ennek a fejezetnek az ízlelés a témája. Mind a clunyieknél, mind a cisztercieknél nem egy munka az ételkészítéshez kötődött. Ilyen volt a kenyérsütés, a babhámózás, továbbá a gázolás, főzés.¹⁸⁷

A Szent Benedek által írt Regula előírta, hogy mindegyik szerzetes konyhai szolgálatot lásson el, ami alól csak a betegeket lehetett felmenteni, a gyengék mellé pedig segítőtkeket rendeltek, akiknek száma a közösség nagyságától és a helyi viszonyoktól is függött. Nagyobb közösség esetén a házgondnok is felmentést kapott, valamint azok, akiknek fontosabb dolguk volt. A hetesek az egyszeri, - böjti - étkezés előtt több ételt és italt kaptak, ünnepnapokon viszont nem ehettek a mise végéig.¹⁸⁸ Az öregeknek és a gyerekeknek előbb kellett ételt adni.¹⁸⁹ A Regula szerint két étkezésnek kellett lennie: egy tizenkét órainak, valamint egy délután három órainak.¹⁹⁰ A clunyiek nyáron 12:15-től ebédeltek, télen valamivel később. Ünnepnapokon a szolgálattevők ettek előbb.¹⁹¹ A ciszterciek nyáron 10:50-től ebédeltek, és 18:45-től vacsoráztak. Télen naponta csak egyszer étkeztek, 13:35-től.¹⁹² Pünkösdtől egész nyáron át, minden szerdán és pénteken három óráig kellett böjtölniük, kivéve nagy hőség vagy mezei munka esetén. A negyvennapos böjt ideje alatt csak vesperás után ehettek először. Minden étkezést akkor kellett végezniük, amikor még világos volt.¹⁹³ Aki elkésett erről, annak büntetésből egyedül kellett étkeznie, s nem kapott bort sem. Ez vonatkozott azokra is, akik az étkezés előtti vagy utáni imáról késtek el. A közös étkezéseken kívül senkinek sem szabadott ennie vagy innia. Az előjáró által felkínált étel el nem fogadása is büntetést vont maga után.¹⁹⁴ Az apát mindig együtt étkezett a vendégekkel és a zárándokokkal, ha ilyenek nem voltak, akkor pedig azzal, akivel akart. A többiekkel egy-két szenior maradt.¹⁹⁵ A nagyböjtben a Regula a

¹⁸⁶ Cisterciensis: „Quare ergo vos habetis tria aut quatuor contra preceptum Regulae?”

Idung, P.: Dialogus i.m. III.21.

¹⁸⁷ *Hunt, N.*: Cluny under i.m. 118—121.

Wollasch, J.: Cluny - „Licht der Welt” i.m. 267.

¹⁸⁸ Szent Benedek i.m. 35. fejezet

¹⁸⁹ Uo. 37. fejezet

¹⁹⁰ Uo. 39—41. fejezet

¹⁹¹ *Hunt, N.*: Cluny under i.m. 102—103.

¹⁹² *Jamroziak, E.*: The Cistercian order i.m. 62.

¹⁹³ Uo. 39—41. fejezet

¹⁹⁴ Uo. 43. fejezet

¹⁹⁵ Uo. 56. fejezet

kötelezőn felüli felajánlásokat és lemondásokat javasolt, azonban kizárólag az apát imádságával és beleegyezésével.¹⁹⁶

Az ízleléssel kapcsolatban a clunyi tette fel a kérdést, hogy milyen ételeket lehet fogyasztani. Erre a ciszterci Szent Vazul szabályzatából vett idézetekkel válaszol, aki a mértékletesség lényegét magyarázza: nem arról van szó, hogy az ember egyáltalán ne egyen, s ezáltal éhen haljon, hanem az a lényeg, hogy a szükségesség alapján cselekedjenek, ne a mértéktelenség alapján. Nem azt kellene tehát enni, ami kellemes, hanem azt, ami hasznos. Majd Szent Kolumbán szabályzatát idézi, miszerint a szerzeteseknek este kellene enniük, szegényes ételeket, például zöldségeket, babot, tésztát, búzakenyeret, s kerülni a jóllakottságot és a részegséget. A legfőbb szempont pedig a hasznosság. Szent Jeromos szerint szintén szegényes ételt kellene enni este, ami alatt ő is a babot, a zöldséget, a kis halakat értette. Cassianus szempontja a bűnös vágyak csökkentése, az olcsóság, az elkészítés egyszerűsége, a közös használatra való alkalmasság. A clunyi minderre azzal válaszol, hogy ezek a szabályok már nem illeszkednek az ő korukhoz, amikor már sokkal több finomság létezik. A ciszterci is elismeri, hogy az emberi természet már gyengébb, de ennek ellenére is elég szerinte a két fogás.¹⁹⁷ A Regula előírása szerint az étkezésekhez két főtt ételnek kellett tartoznia azért, hogy legyen mit enniük azoknak is, akik csak az egyikből tudtak enni. Ha a szerzeteseknek volt gyümölcsük és zöldségük, akkor harmadik fogást is kaphattak. Naponta egy font kenyeret ehtettek – kétszeri étkezés esetén ennek egyharmadát vacsorára fogyasztották. Nehezebb munka végzése, nagy nyári hőség vagy egyéb helyi körülmények esetén az apát dönthetett úgy, hogy több adagot adott, a fiatal gyerekeknek azonban kevesebb ételt adtak. Négy lábú állat húsát csak a betegek fogyaszthatták, a többieknek tilos volt. A szerzetesek napjában egy hemina bort ihattak. Ugyanakkor a Regula – hasonlóan az Idung által idézett egyházatyákhoz – magasztalta az önmegtartóztatás erényét.¹⁹⁸ A Dialogusban a clunyi megállapítja, hogy náluk valóban csak két fogás van, mert a másik kettőt jótékony célokra szánják. A ciszterci szerint ez semmit nem számít, mert az általuk elfogyasztott fogásokon nincs áldás, hiszen a Regulával ellentétesen teszik ezt. A clunyeioknál található három kis harangot is kifogásolja: ezek közül kettő jelzi, hogy felszolgálásra kerültek a fogások, a harmadik pedig a bort. A ciszterci megjegyzi, hogy náluk csak egy harang van, de az is elég. Ő helyesli, hogy náluk nem engedélyezett olyan

¹⁹⁶ Uo. 49. fejezet

¹⁹⁷ *Idung, P.*: Dialogus i.m. III.20—21.

¹⁹⁸ Uo. 39—41. fejezet

édességeket fogyasztani, amelyek aromás fűszerekkel készültek. Az ilyen ételeket egyáltalán nem fogyaszthatják a szerzetesek, esetleg talán akkor, ha betegek.

Ezen téma kapcsán az imádság és a munka is szerepet kap, hiszen a munkák sokszor az ételkészítéshez kötődtek, böjti napok idején pedig más volt a liturgikus rend. A ciszterciekkel kapcsolatban ismételten kiemelhető az egyszerű élet eszménye, a gyakorlati hasznosság, szükségesség, illetve a Regulához való hűség.

iv. Érzékeknek való kedvezés –szaglás

Ciszterci: „A jóillatú füstöt, amelyet túl gyakran használtok a drága tömjénfüstölőkben az orr gyönyörködtetésének érdekében, korábban csak részben láttam feleslegesnek, most már viszont egészen annak látom, mert a mi rendünk csupán az Oltáriszentség körül és csupán ünnepnapokon használja ezt, így nem szenvedünk kárt sem testünkben, sem lelkünkben.”¹⁹⁹

Idung művében a következő érzék a szaglás. Ezzel kapcsolatban a liturgikus szertartásokra helyeződik hangsúly, amelyek során mind a clunyiek, mind a ciszterciek használtak tömjént és mirhát a füstöléshez. A ciszterci szerzetes kiemeli, hogy szerinte felesleges kiadni annyi pénzt tömjénre és mirhára, mert ez a szegények kirablásának minősül, s csupán az orr gyönyörködtetésére szolgál. Azonban nem veti el teljesen ezek használatát, hiszen az ő rendüknél is jelen vannak ezek az eszközök, de náluk kizárólag ünnepek alkalmával és az Oltáriszentség körül. Tehát nem a tömjén és a mirha, hanem a túlzás ellen lép fel. A Szent Benedek által írt Regula nem foglalkozik ezzel a kérdéssel, hiszen nem szabályozza részletesen a liturgia rendjét. Az egyszerű élet gondolata azonban mindenképpen fontos ebben a fejezetben is. A szaglás némiképpen kapcsolódik az előző, ételekről szóló témához, hiszen annak kapcsán a ciszterci az aromás, jóillatú fűszerek használatát helytelenítette.²⁰⁰

Ennél a témánál ismételten a liturgia, a szertartások kapnak hangsúlyt. A tömjén és mirha ezek során történő felhasználásával ugyanis a clunyiek a lelki tevékenység kiemelt szerepét akarták hangsúlyozni, s a ciszterciek egyszerű liturgiájába ez már nem fért bele.

¹⁹⁹ Cisterciensis: „Fumus aromatum qui in preciosis thuribus nimis frequenter vestris applicatur naribus, tunc ex parte, modo ex toto videtur michi superfluous, quia noster ordo nisi in solo sacramento altaris, festis tantum diebus, numquam eo utitur, nullum inde patiens detruimentum vel corporis vel animae.”

Idung, P.: Dialogus i.m. III.23.

²⁰⁰ Idung, P.: Dialogus i.m. III.22—23.

v. Érzékeknek való kedvezés – tapintás

Ciszterci: „A Regula parancsával ellentétes módon puha, meleg szőrmeruhába öltözködtek, az érintés gyönyörködtetése céljából.”²⁰¹

Az utolsó érzék a tapintás, amivel kapcsolatban egy öltözködésről szóló vita bontakozik ki. Ennek során a clunyi a következő sort idézi a Bibliából: „Az Úristen pedig bőrből ruhát készített az embernek és feleségének, s felöltöztette őket.”²⁰² Véleménye szerint ők is hasonló ruhákat viselnek, ezért nem cselekednek a Regulával ellentétesen. Erre a ciszterci azt hozza fel, hogy többféle ruha is létezik. Latin és német nyelvi-etimológiai fejtegetésekbe bocsátkozik annak bizonyítása érdekében, miszerint a clunziek a Regula által tiltott öltözetet hordanak. Bonifác pápa előírására hivatkozik, miszerint ez nem szerzetesi ruha, hiszen nincsenek ujjai, és nem hat yardnyi anyagból készült. Nem is skapuláré, mert ahhoz túl bő.²⁰³ A Szent Benedek által írt Regula előírása szerint az öltözetet a helyi időjárási viszonyokhoz kellett igazítani. Mérsékelt éghajlatú helyeken egy kukulla és egy tunika viselését, - télen egy vastagabb kukullát, nyáron pedig egy vékonyat -, továbbá skapuláré, cipő és szandál hordását írta elő. Színüknél és anyaguknál a helyi viszonyokat és az olcsóságot kellett döntő szempontnak tekinteni. Amikor a szerzetesek újat kapnak, a régit vissza kellett szolgáltatniuk, hogy a ruhatárba helyezték el a szegények számára. Akiket útra küldtek, azok a ruhatárból nadrágot kaptak, amit a hazatérésük után kimosva vissza kellett adniuk, illetve új kukullát és tunikát, melyeket szintén vissza kellett adniuk. Ágyneműnek egy gyékényt, egy könnyebb és egy melegebb takarót, valamint egy fejkendőst használhattak, s ruhában kellett aludniuk, övvel vagy kötéllal felövezve, kés nélkül.²⁰⁴

A clunzieknel az ünnep fontosságától függött, mikor melyik miseruhát használták, hiszen ezek eltérő mértékben voltak díszesek.²⁰⁵ A cisztercieknél viszont a szabályzat előírta, hogy az oltárterítőknek és a miseruháknak a stóla és a manipulus kivételével selyem felhasználása nélkül kellett készülniük. A miseruha náluk csakis egyszínű lehetett. Minden ruhadarabnak arany, ezüst és drágakő nélkül kellett készülnie.²⁰⁶ Ez a különbség is megjelenik Idung művében, amikor a miseruhák ünnepélyességét kritizálja, s nem fogadja el clunyi társának azt

²⁰¹ Cisterciensis: „Mollibus et calidis pelliciis, tactum oblectantibus, contra preceptum Regulae vestimini”
Idung, P.: Dialogus i.m. III.23.

²⁰² Ter 3, 22.

²⁰³ *Idung, P.*: Dialogus i.m. III.23—25.

²⁰⁴ Szent Benedek i.m. 55. fejezet
Uo. 22. fejezet

²⁰⁵ *Sullivan, J.F.*: Notes i.m. 195—196. n. 35.

²⁰⁶ *Lékai L.*: Ciszterciek i.m. 420.

a magyarázatát sem, miszerint ezeken az öltözeteken szent szimbólumok jelennek meg. Szerinte a túlzott szimbólumhasználat sem igazolja a túlzó szokásokat, sőt ezek használata a szegények kirablásával egyenlő.²⁰⁷

Ez a téma az előzőekhez hasonlóan a liturgiához kapcsolódik, hiszen a tapintással mint érzékeléssel kapcsolatban tulajdonképpen az öltözetekről esett szó. A clunyek díszes ruházata által is megnyilvánult a liturgiához fűződő viszonyuk, a ciszterciek öltözete által viszont az egyszerű élet eszményének szerepe.

III. Összegzés

Dolgozatomban azt vizsgáltam, hogyan jelenik meg az imádság, a lelki tevékenység és a munka egyensúlya a clunyeknél és a cisztercieknél Prüfeningi Idung *Dialogus duorum monachorum* című művében. A szerző számára központi jelentőséggel bírt a Szent Benedek neve alatt fennmaradt Regula, melynek betartását a szerzetesi élet alapjának tekintette, s törvényként értelmezte. Igen fontos volt még számára az egyházatyák, főleg Cassianus, Nagy Szent Vazul és Szent Ágoston munkássága, s természetesen Clairvaux-i Szent Bernáté is. Idung helyteleníti az imádság túlzott szerepét a clunyeknél, három imaóra: a laudes, a prima és a kompletórium időpontját pedig az alvás és a felkelés időzítésével kapcsolatban kifogásolja. Bizonyos új ünnepek bevezetését is helytelennek tartja. Azonban a kritikák legfőbb oka a kétkezi munka elmaradása a clunyeknél, amely ellentétes a Regulával és az egyházatyák tanításával, továbbá Idung szemében a szegények kirablásának minősül. A munkavégzés a clunyek részéről az egyszerűség és az alázat megnyilvánulása lenne, ugyanakkor – a pihenés helyes arányainak betartásához hasonlóan – védelmet nyújtana az ördög kísértéseivel szemben. Mária és Márta szerepének értelmezésével kapcsolatban kiemelendő, hogy Idung nem ismeri el a beszélgetőtársa által is említett, hagyományos felosztást, miszerint a clunyek példaképe Mária, a cisztercieké Márta, hanem ciszterci szemmel is pozitívan értékeli Mária mint a helyes időpontok betartója példáját. Ugyanakkor azt állítja, hogy a clunyek valójában csupán bizonyos dolgokban követik őt. Idung mint vándorszerzetes az egész művét apologetikus szándékkal írta, rendváltásának megindoklásaként. Ezzel kapcsolatban az a legfőbb gondolata, hogy aki betartja a Regula rendelkezéseit, az a tartózkodási helyétől függetlenül is hűséges marad szerzetesi hivatásához. A clunyeknél és cisztercieknél jelenlevő eltérő hangsúlyok a külsőségek terén is megnyilvánultak. Idung több részletben, érzékek szerint csoportosítva veszi sorra ezeket, azt állítva, hogy a clunyek túlságosan kedveznek az érzékszerveiknek. A látással

²⁰⁷ *Idung, P.*: *Dialogus* i.m. II.22.—23.; Uo. II. 62.

kapcsolatban a díszes eszközöket, tárgyakat, a hallás kapcsán a túlságosan nagy harangokat, az ízleléssel összefüggésben a túl sok és túl különleges fogások fogyasztását, a szaglászás terén a túlzott mirha-és tömjénhasználatot, a tapintásnál pedig a clunyeiek túl kényelmes szerzetesi, és túl díszes ünnepi öltözetét kifogásolja, melyek szintén a liturgia ünneplésében és a munkák elosztásában rejlő különbségekről szólnak. Mindezek alapján egy aszketikus, egyszerűsége és észszerűsége törekvő, a szerzetesi élet lényegét kereső szerző jelenik meg előttünk. Ez a forrás egy olyan korszak lenyomata, amelyben új igények fogalmazódtak meg a szerzetesi életutat választókban, illetve velük szemben. A szereplők – mint Idung is – régi és új kihívásokra próbáltak új válaszokat találni.

Bibliográfia

Források

Cisterciens and cluniacs: St Bernard's apologia to Abbot William. Ed. Michael Casey. Kalamazoo 1970.

Aurelius Augustinus a Szentháromságról. Szerk. Gál Ferenc. Bp. 1985.

Biblia. Szerk. Gál Ferenc—Rózsa Huba—Vanyó László. Bp. Szent István Társulat. 2008.

Idung of Prüfening: Dialogus duorum monachorum. In: Le Moine Idung et ses deux ouvrages. Éd. Robert Burchard Constantijn Huygens. Spoleto 1980. 89—186.

Idung of Prüfening: Dialogus duorum monachorum. In: Cisterciens and Cluniacs - the case for Cîteaux. Ed. Jeremiah F. O'Sullivan. Kalamazoo 1977. 21—141.

A clunyei kongregáció statútumai (részlet). In: A középkori művészet történetének olvasókönyve. XI—XV. század. Marosi Ernő Bp. 1997. 92—93.

Párbeszéd egy clunyei és egy cîteaux-i szerzetes között. In: A középkori művészet történetének olvasókönyve. XI—XV. század. Marosi Ernő Bp. 1997. 93.

Szent Benedek regulája. In: Népek nagy nevelője. Szerk. Szennay András. Bp. 1981. 102—183.

Szakirodalom

Adamik Tamás: Latin Irodalom az átmeneti korban 9—11. század. A keresztény Európa kiteljesedése. Bp. 2020.

Janet E. Burton — Julie Kerr: The Cisterciens in the Middle Ages. Rochester 2011.

Giles Constable: The Abbey of Cluny: A Collection of Essays to Mark the Eleven-Hundredth Anniversary of Its Foundation. Münster 2010.

Csupor István: Az idő mérése és mérhetetlensége. In: A megfoghatatlan idő. (Tabula könyvek 2.) Szerk. Fejős Zoltán. Bp. 2000. 25—55.

Jennifer Harris: Building Heaven on Earth: Cluny as locus sanctissimus in the Eleventh Century. In: From dead of night to end of day. The medieval customs of Cluny. Ed. Susan Boynton — Isabelle Cochelin. Turnhout 2005.

Carmen Cardelle de Hartmann: Lateinische Dialoge 1200—1400. Literaturhistorische Studie und Repertorium. (Mittellateinische Studien und Texte 37.) Leiden—Boston 2007.

Felix Heinzer: Hirsauer Buchkultur und ihre Ausstrahlung. In: Geschichte und Buch. Festkolloquium aus Anlass des 65. Geburtstages von Herrn Bibliotheksdirektor Dr. Ulrich Sieber am 23. Oktober 2003. (Reden und Aufsätze 69.) Hrsg. Ottmar Pertschi. Stuttgart 2005. 9—23.

Noreen Hunt: Cluniac monasticism in the Central Middle Ages. Hamden Conn 1971.

Noreen Hunt: Cluny under Saint Hugh. London 1967.

Robert Burchard Constantijn Huygens: Zu Idung von Prüfening und seinen Schriften »Argumentum super quatuor questionibus« und »Dialogus duorum monachorum«. Köln 1971.

Emilia Jamroziak: The Cistercian order in medieval Europe, 1090—1500. New York 2013.

Jeremy Kidwell: Labour in St. Augustine. In: Oxford Guide to the Historical Reception of Augustine. Ed. K[arla] Pollmann. Oxford 2013. 779—784.

Peter King: A monachizmus Nyugaton. A monasztikus szerzetesség története a Latin Egyházban. Bp. 2007.

Kristina Krüger: Szerzetesrendek, kolostorok. A keresztény művészet és kultúra 2000 éve. Bp. 2008.

Dietrich Kurze: Die Bedeutung der Arbeit im zisterziensischen Denken. In: Die Zisterzienser. Ordensleben zwischen Ideal und Wirklichkeit. Hrsg. Kaspar Elm. Bonn 1980—1982. 179—202.

Jacques Le Goff: Merchant's Time and Church's Time in the Middle Ages. In: Time, work and culture in the middle ages. Chicago 1980. 29—42.

Lékai Lajos: Ciszterciek. Eszmény és valóság. Bp. 1991.

Gert Melville: Aspects of Charity. Concern for One's Neighbour in Medieval Vita Religiosa. Münster 2011.

Dane R. Miller: Sing a new song: the spirit of cistercian liturgical reform and the 1147 hymnal. Bp. 2017.

C[onrad] Rudolph: The scholarship on Bernard of Clairvaux's Apologia. H.n. 1989.

Jean-Claude Schmitt: A zsidó Hermann megtérése - Önéletírás, történelem és fikció. Bp. 2013.

Almuth Seebohm: The Crucified Monk. Journal of the Warburg and Courtauld Institutes 59. (1996) 61—102.

Sir Richard William Southern: A nyugati társadalom és az egyház a középkorban. Bp. 1987.

Jeremiah F. O'Sullivan: Introduction. In: Idung of Prüfening: Cistercians and Cluniacs - the case for Citeaux. Kalamazoo 1977. 3—14.

Jeremiah F. O'Sullivan: Notes. In: Idung of Prüfening: Cistercians and Cluniacs - the case for Citeaux. Kalamazoo 1977. 193—215.

David H. Williams: The Cistercians in the early Middle Ages. Trowbridge 1998.

Watkin Williams: A dialouge between a cluniac and a cistercian. The Journal of Theological Studies 31. (1930) 164—175.

Joachim Wollasch: Cluny - „Licht der Welt”: Aufstieg und Niedergang der klösterlichen Gemeinschaft. Zürich 1996.